

بزاڻي گهشتوگوزار له هه ريمى كوردستان

سهردار عهبدولپرهمهان

إعادة التنسيق و الفهرسة

و تخفيض الحجم

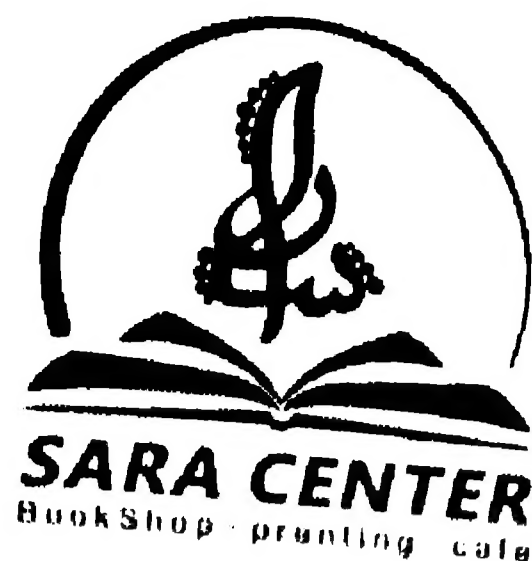
منتدى إقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

منتدى إقرأ الثقافي

للكتب (كوردى - عربى - فارسى)

www.iqra.ahlamontada.com

ناوەندی روژنبریی سارا

بەرپۆبەری گشتی ناوەند: دارا رەشید

بەرپۆبەری چاپ: ئارام عوسمان

ناوەندی روژنبریی سارا - بۆ چاپ و بلاوکردنەوه

(چاپەمەنی - کتێبخانە - کافتیرا - ئینتەرنێت)

ناونشان: سلێمانی - بازاری ئاوباریک - نهۆی دووهم - بهرامبەر کاسۆمۆل

www.facebook.com/nawendi.sara.org

+964 0770 247 4597 - +964 0751 538 3505

ناسنامەى كتيّب

ناوى كتيّب: بزافى گەشتوگوزار لە ھەريّمى
كوردستان

نووسيني: سەردار عەبدولرەحمان

نەخشەسازيى : ھونەر عوسمان

قەبارە : (۲۱*۱۴)، ۷۶ لاپەرە

نۆبە و سالى چاپ: چاپى يەكەم / ۲۰۱۹

شويىنى چاپ : ناوەندى سارا _ سلیماني

تیراژ: ۵۰۰ دانە

نرخ : ۲۰۰۰ دینار

لە بەرپۆوەبەرایەتیی گشتیی کتیبخانە گشتیەکان
ژمارەى سپاردن () ی سالى ۲۰۱۹ ی پێدراوە

بزافى گەشتوگوزار لە ھەريّمى كوردستان

ناوەندى سارا

بۆ چاپ و بلاوكردنەو

سلیماني بازارى ناوباريك

۰۷۵۱ ۵۲۸ ۲۵۰۵

SARA CENTER
Bazarr - printing - sale

ناوه روک

ناوه روک	بابهت
۲	پیشه کی
۹	به شی به که م نوانسته گه شتوگوزاریه کان و کاریگه رییان له سه ر بزاقی که رتی گه شتیاری له ههریمی کوردستان.
۱۱	باسی به که م / چه مک و زاراوه کانی گه شتوگوزار
۱۸	باسی دووهم / بایه خی توانسته جوگرافییه گه شتوگوزاریه کانی ههریمی کوردستان.
۲۰	باسی سی به م / هوکاره کانی گه شه کردن و پهره پیدانی بزاقی گه شتوگوزار له ههریمی کوردستان.
۲۲	باسی چوارهم / هه لکه وته ی شوینی جوگرافییه ههریمی کوردستان له پروانگهی گه شتیاریه وه.
۲۶	باسی پینجه م / په یوهندی نیوان زانستی جوگرافیا و بزاقی گه شتوگوزار.
۲۹	لیستی سه رچاوه کانی به شی به که م
۳۱	به شی دووهم سیماو گیروگرفتی بزاقی گه شتوگوزار و ههنگاوه کانی پلاندانان بو چونیه تی گه شه پیدانی له ههریمی کوردستان.
۳۳	باسی به که م / ئاسته کانی به رده م بزاقی گه شتوگوزار له ههریمی کوردستان.
۴۰	باسی دووهم / شیوه کانی پلاندانان بو چونیتی گه شه پیدانی گه شت و گوزار له ههریمی کوردستان.
۴۷	باسی سیه م / ههنگاوه کانی چونیه تی چاره سه رکردنی

	بزاڤي گهشتوگوزار له ههر يمي کوردستان.
٥٩	ليستی سه رچاوه کاني به شي دووهم
٦١	دهره نجام
٦٥	راسپارده کان
٧١	ليستی سه رچاوه کان

پيشه‌كى

گەشتوگوزار لەرپوژگارى ئەمرۆماندا بەتايبەتى لەسەردەمى بەجىهانىبووندا بەيەكئىك لەچالاكىيەكانى چەرخى تازەو پىداويسيئىيەك لەپىداويسيئىيەكانى سەدەى (٢١) دادەندريت، بزاڤى گەشتوگوزار وەك لايەنىكى گرنكى پيشكەوتنى شارستانى ھەر گەل و نەتەوہىەك لەقەلەم دەدرىت، چونكە بە بنەمايەكى گرنكى پيشەسازى نوێ دائەندريت و، ھەروەھا رۆلئىكى گرنكى گىراوہ لەبەرەوپيش چوونى ئاراستەكانى جىهانگىريدا، لەگەل ئەمەشدا گەشتوگوزار وەك ھەر چالاكىيەكى دىكەى بوارەكانى ئابوورى بەبنەمايەكى گرنكى سەرچاوہى داھاتى نەتەوہىى و نىشتىمانى لەقەلەم ئەدرىت، لەگەل ھەموو ئەمانەشدا گەشتوگوزار وەك پيشەيەكى تازەوہبوو بە پيشەى ھەويئى شارستانى كەلتوورەكان ئەژمار ئەكرىت و زمانى بەھاو مۆرال و پلەى رۆشنبرى و ناسنامەى پيشكەوتنى گەلانە، وەسەرەپاى ئەمەش ئەمرو وەك چەكىكى گرنگ بۆتە كارنامەى پارت و رېكخراو حىزب و كۆمەلگەى مەدەنى بۆ بانگەشەى سياسى و ئابوورى و كۆمەلايەتى، كەبايەخى زۆرى پىدراوہ بەتايبەتى لەم سالانەى دوايدا كەبۆتە پىداويسيئىيەكى گرنكى ژيارى كۆمەلى مروقايەتى، لەم بارەيەوہ لىكۆلەرەوانى تايبەت بەم بوارە گەشتوونەتە ئەم دەرنجامەى كەئاماژە بۆئەوہ بكن كەئەمرو گەشتوگوزار وەك

چالاکییه کی گرنگی سەردەم پلە ی چوارەمی داگیرکردووە
لە پێداوێستییه کانی مروڤایەتی دوا ی (نان خواردن و جلو بەرگ و
شوینی حەوانەو) . ئەگەر بێتو مروڤ لە پوژگاری ئەمروماندا
یەکیەک لەم سی پێداوێستییه ی کەم بووبێت ئەوا ژیا نی بەناریک
خەمڵاندووە، بەلام مروڤی شارستانییه تی ئەمرو لەسایە ی
بەرەمەکانی پیشکەوتن و جیهانگیریدا ئەگەر گەشتوگوزار وەک
چالاکییه ک لە چالاکییه کانی ژیا نیدا بە ئەنجام نەگە یە نی ت ، ئەوا وەک
ئەو وایە یەکیەک لە پێداوێستییه کانی کەم بووبێت.

گەشتوگوزار ئەمرو وەک لایە نیگی گرنگی کەرتی ئابووری
بە شدارییە کی فراوانی هە یە لە گەشە کردنی هەریە کە لە بواریه کانی
ژیاری کۆمەلگە ی مروڤایە تیدا ، وەهەر وەها سال بەسالی ش گرنگی
و بایەخی ئەم کەرتە دی تە پێزی پیشەوە ی پێداوێستییه
سەرەکییه کانی مروڤ، هەر لەم بواریه شدا زانی ئەمریکی (جۆن
نیبزت) جەختی کردۆتە وە لەسەر ئەوە ی کە ئابووری وەک
بزوینەریکی سەرەکی لە جیهاندا لەسە دە ی داها تودا. لە لایەن سی
پیشە سازی خزمەتگوزارییه وە بەریوە دە بریت کە ئەوانیش بریتین
لە: -

(پیشە سازی پە یوە ن دییه کان، پیشە سازی تەکنەلۆژیای
زانیارییه کان، پیشە سازی خزمەتگوزاری گەشتوگوزاری)، هەر لەم
بارە یه وە (وانگاری ماسای) کە هەلگری خەلاتی نۆبە دەلیت:
(گەشتوگوزار هۆکاریکی گرنگە بو هینانە دی ئاشتی)) وەهەر وەها
(کۆرازۆن گچالیان و سیندی ریمان) دەلین: ((بەهوی ئەوە ی

گەشتوگوزار پەيوەندى نىۋان نەتەۋەكان بەرزەكاتەۋە دەتواندريت
بىيىتە ئامىرىك بۇ دروستکردنى زمانىكى ئاشتى جىھانى.

گرنگى ئەم لىكۆلىنەۋەيە:-

گرنگى ئەم لىكۆلىنەۋەيە لەۋەدا دەردەكەۋىت كە جياکردنەۋەو
دىارىکردنى توانستەكانى خستنهرووى گەشتىارى ھەرىمى
كوردستانە بۇ ئەۋ چالاكىە گەشتوگوزارىانەى لەگەلىدا دەگونجىت
بەمەبەستى بەردەۋامىدان بە چالاكىيە گەشت وگوزارىەكان
لەۋەرزە گەشت وگوزارىەكاندا، ۋەھەرۋەھا دەستنىشانکردنى گرفت
و چۆنىەتى پەرەپىدانی بزافى گەشتىارىيە لەھەرىمى كوردستان.

ئامانجى ئەم لىكۆلىنەۋەيە:-

ئامانجى سەرەكى لەلىكۆلىنەۋەكەماندا برىتيە لەدەرخستنى
رۆلى بنەما جوگرافىە سروشتى و مرۆيىەكانى ناۋچە
گەشتوگوزارىەكانى ھەرىمى كوردستان و سىماو گىروگرفتى بزافى
گەشتىارى لەسەر دروست بوون وگەشەپىدان وپەرەپىدانی
گەشتوگوزارو دەرخستنى رۆلى واقىعيانەى لەرووى بايەخى
گەشتوگوزارىيەۋە.

مىتۆدى لىكۆلىنەۋەيە:-

بەمەبەستى سوود گەياندى زياتر بەلىكۆلىنەۋەكەمان لەم
رۋانگەيەۋە مىتۆدى(ئسولى وشىكردنەۋەمان)گرتۆتە بەر، چونكە
لەگەل پىكھاتەۋ ناۋەرۋكى لىكۆلىنەۋەكەماندا گونجاۋە. ئەم مىتۆدە
گرنگە بۇ دەرخستنى رۆل وكارىگەرى فاكتەرە جوگرافىەكان
لەسەر چالاكى و لايەنە جياۋازەكانى گەشتوگوزار.

گیروگرهته کانی بهردهم لیکۆلینه وه:-

لیکۆلینه وه له بابته و چالاکیه گهشتوگوزار بی گومان کاریکی ئاسان نه بوو، به لکو چه ندين گیروگرفت هاتوونه بهردهم لیکۆلینه وه که مان وه کو که می توێژینه وه و لیکۆلینه وه ی زانستی و سه رچاوه له سه ربابه تی گهشتوگوزار له ههریمی کوردستان به گشتی و وه ههروه ها که می لیکۆلینه وه کان له سه ربابه تی گهشت وگوزار به زمانی کوردی به تایبه تی که کیشه ی وه رگیرانی بو دروست کردبووین، چونکه زۆر له زاراوه کان له زمانی کوردیدا بی به رامبه ر یان نامۆ بوو. نه بوونی ناوه ندیکی زانستی و ئه کادیمی پشت به ستوو به داتا و ئاماری راست و دروست سه باره ت به هاتنی گهشتیاران سالانه ، وه ههروه ها نه بوونی یاخود ناته واوی له تۆمارکردنی زانیاری و داتا کان بۆ ماوه یه کی دوور و درێژ کیشه ی بۆ توێژه ر دروست کردووه له کاتی لیکۆلینه وه دا.

پێکهاته و ناوه رۆکی لیکۆلینه وه:-

ده رخستنی ناوه رۆکی لیکۆلینه وه که هه ولدراوه دابه ش بکریت بۆ پێشه کیه ک و دوو به ش که بریتین له:-
به شی یه که م/ ئه م به شه تـایبه ت کـراوه به ((توانسته
گهشتوگوزاریه کان و کاریگه ریان له سه ربزاقی که رتی گهشتیاری له ههریمی کوردستان)) که ئه میش خۆی له سی باسی گرنگدا ده بینیته وه که باسی یه که م بریتیه له (بایه خی توانسته جوگرافیه گهشتوگوزاریه کاییه کانی ههریمی کوردستان) و وه ههروه ها باسی

دووهمیش تهرخانکراوه بۆ (هۆکارهکانی گهشهکردن و په ره پیدانی بزاقی گهشتوگوزار له ههریمی کوردستان) وه باسی سییه میس تهرخانکراوه بۆ (هه لکه وتهی شوینی جوگرافی ههریمی کوردستان له روانگهی گهشتیارییه وه).

بهشی دووهم/ ئەم بهشه تایبتهت کراوه به ((سیماو گهروگرفتی بزاقی گهشتوگوزار و ههنگاوهکانی پلاندانان بۆ چۆنیهتی گهشه پیدانی له ههریمی کوردستان)) که ئەمیش خۆی له سی باسی گرنگدا ده بینیته وه که باسی یه کهم بریتیه له (ئاستهکانی بهردهم بزاقی گهشتوگوزار له ههریمی کوردستان) وه باسی دووهم بریتی یه له (شیوهکانی پلاندانان بۆ چۆنیتی گهشه پیدانی گهشت و گوزار له ههریمی کوردستان) وه باسی سییهم بریتی یه له (ههنگاوهکانی چۆنیهتی چاره سه ره کردنی بزاقی گهشتوگوزار له ههریمی کوردستان).

بهشی یه کهم

**توانسته گه شتوگوزارییه کان و کاریگه رییان له سهر بزاقی کهرتی
گه شتیاری له ههریمی کوردستان**

باسی یه کهم :-

چه مک و زاراوه کانی گه شتوگوزار

باسی دووهم :-

بایه خی توانسته جوگرافییه گه شتوگوزارییه کانی ههریمی
کوردستان.

باسی سێیهم :-

هوکاره کانی گه شه کردن و پهره پیدانی بزاقی گه شتوگوزار
له ههریمی کوردستان.

باسی چوارهم :-

هه لکه وتهی شوینی جوگرافییه ههریمی کوردستان له پروانگهی
گه شتیارییه وه.

باسی پینجهم :-

په یوهندی نیوان زانستی جوگرافیا و بزاقی گه شتوگوزار

باسی یه کهم

چه مک و زاراوه کانی گه شتوگوزار

گه شتوگوزار له رۆژگاری ئەمڕۆماندا پیشەسازیەکی نوێیە و رۆلێکی گرنگی گیراوه له ئابووری و نیشتمانی و دەستەبەرکردنی داھاتی نەتەوەیی، گه شتوگوزار وەک چالاکیەک بەر دەوام لەنوی بوونە وەدایە بەمەش دەتواندریت بە بەر دەوامی بەبی گۆران سوودی ئابووری و کۆمەڵایەتی لیوێربگیریت، هەر وەها گه شتوگوزار لە ژێر ئاراستە کانی جیھانگیریدا ناساندنی گه شتیارانە بەرووی گه شتیارانی دەرەو، چونکە پەيوەندیەکی توندوتۆڵ لەنێوان گه شەسەندنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و بوونی توانستەکانی وەگەرخستنی گه شتوگوزاری لە هەر ناوچە یە کدا هەیه، لەرۆژگاری ئەمڕۆماندا کەرتی گه شتوگوزار خۆی لەخویدا سەرچاوەی بنەڕەتیە لە بەرھەمی نەتەوەیی، چونکە دەرکرت لەرێگای ئەم کەرتە وە بەرھەنانی خۆمالی و بیگانه زیاتر بەرھەمە نەتەوەییە کە بەھێز بکەین، ئەویش لەرێگای بوونیاتنانی کۆمەڵگای گه شتیارێ گەرە لە ناوچە گه شتوگوزاریە کاندایا.

ناساندنی چه مک و زاراوه کانی گه شتوگوزار:-

دەستنیشانکردن و دیاری کردنی زاراوه کانی گه شتوگوزار لەرێگای خستەرووی بیرو بۆچونی پسپۆرو لیکۆلەرە وەکانە وە پنیوستی بەشیکردنە وە و لیکۆلینە وە و وورد هەیه، چونکە هەریەک

لەمانای گەشتیاروخۆشگوزەرانى وکاتەکانى دەست بەتالى
تیکەلچوون وکاریگەریان لەسەر یەک ھەیه، کەواتە دیاری کردنى
ئەم زاراوانە کارىكى بنەرەتسى وپنویستە لەگشت
لیکۆلینە و ھەجوگرافىیە گەشتوزاریەکاندا، ھەربۆى ە بەپنویستى
دەزانین کە لیرەدا بەکورتى ئاماژە بۆھەندى لەم زاراوانە بکەین.

یەكەم/ گەشتوگوزار:-

گەشتوگوزار وەك دیاردەییەكى مرۆیى وشارستانی سەرى
ھەلداو چەندین دەولەت گرنگیان پێداو، لەئەنجامدا لەسالى (١٨٩٨)
یەكەمین رېخراوى نیۆدەولەتى بۆ سەرپەرشتى کردن وریكخستن
و پەرەپێدانى گەشتوگوزار بەناوى (یەکیەتسى نیۆدەولەتى
كۆمەلگاکانى گەشتوگوزار) درووست بوو لەسالى (١٩٢٥) دا لە
لاھای (کۆنگرەى نیۆدەولەتى كۆمەلە فەرمیەکانى پرۆپاگەندەى
گەشتوگوزارى) دامەزێندرا، دواتر لەسالى (١٩٤٩) ناوى گۆرڤرا
بۆ (رېخراوى گەشتوگوزارى نیۆدەولەتى) (WTO) بارەگاھى
لەشارى (مدريد) لە ئسپانیایە، چەمكى گەشتوگوزار لەگەل
پیشکەوتنى كۆمەلگادا پیشکەوتوو، لەفرهنگى ئۆكسفۆردا ووشەى
(tour) بەبنەرەتسى زاراوھى (tourism) دادەندریت، بەمانای
گەشتیکە لەمالەو دەست پى دەکات ھەر لەویش كۆتایى پى دیت،
یەكەمین پیناسە بۆ گەشتوگوزار دەگەریتەو بۆ سەرەتای سەدەى
بیسەم لەسالى (١٩٠٥) لەلایەن (جویرفرویلر) ی ئەلمانى کرا، دواتر
لەلایەن زانا (ھونزیکر) و (علاالدىن الکبرى.....ھتد) پیناسەى
جوراوجورى بۆکراو^(١)

لەم بارەيەو (د.ئازاد محمدامین نقشبەندی) دەلیت
(گەشتوگوزار کۆمەلێک دیاردەو چالاکی مرویی و پەییوەندیە،
لەئەنجامی کردارەکانی گواستەوێ کاتی ئەو کەسانە درووست
دەبێت کە سەردانی چەند ناوچە یەک دەکەن لەدەرەوێ ناوچە ی
نیشتەجی بوونی خۆیان، بەچەند مەبەستێک و کە پەییوەندی دارنێ
بەدەسکەوتن و سوودی داراییەو) (۲)

دووەم / گەشتیار (tourist) :-

لەهەر لیکۆلینەوێ کە گەشتوگوزاریدا ناسینی گەشتیار گرنگی
و تایبەتی خۆی هەیە، لەرووی زمانەوانیەو لەفەرھەنگی
ئۆکسفۆرڤدی بەریتانیادا دەلیت (گەشتیار کە سێکە کە گەشت بکات
یان سەردانی شوینیک بکات بۆچێژ وەرگرتن لەدیمەنی ئەوشوینە)
زانا (ئۆجلفی) لەسالی ۱۹۳۳ز لەروانگە یەکی ئابووریەو پیناسە ی
بۆگەشتیار کردووە دەلیت هەموو ئەو کەسانەن کە دوو مەرج
لەخۆدەگرن، یەکە میان ئەوێ کە لانە ی هەمیشە یی خۆیان
بەجیبھیلن بۆماوێ کە مەتر لەسالیک دووە میان ئەوێ کە بەھوی
جینشینان لەدەرەوێ وولاتدا خەرجیان لەوشوینە دەبێت کە
بەشیوە یەکی کاتی تێیدا جینشین دەبن، ئەو پیناسانە ی کە
پسپۆرانی بواری گەشتوگوزاری دەربارە ی زاراوێ گەشتیار
ووتویانە دەبینن لەچەند خالێکدا هاوبەشن وەک (گۆرینی شوینی
هەمیشە یی گەشتیارو و ئەو ماوێ یی پێویستە گەشتیار لەناوچە ی
گەشتە کەیدا بمینیتەوێ لەزیاتر لە (۲۴) کاتژمیریان خەملاندووە
مەبەستی سەردانە کەیان نابێت بۆ دەسکەوتی ماددی بیت) کەواتە

دەتوانىن بلىين (گەشتىار ئەو كەسەيە كەشويىنى نىشتەجىبوونى خۇي جى دىلىت بۇ ماوەيەكى كاتى كەكەمتر نەبىت لە (۲۴) كاتزمىرو زىاترىش نەبىت لە سالىكى تەواو برىنى ئەو ماوەيە بەمەبەستى دابىنكردىنى حەزوونارەزووەكانى كەپەيوەندىان نىە بە بەدەستەينانى دەسكەوتى ماددىەو) (۳).

سى يەم / خوشگوزەرانى (recreation): -

خوشگوزەرانى وەك ھەر چەمكىكى تر واتاوتىگەيشتنى جوراوجورى خۇي ھەيە، ئەمەش دەگەریتەو بۇ ئەو جىاوازيەي لەرووى ئابوورى و كۆمەلايەتى و رۆشنىبرى و رادەي گورانكارى پىشكەوتنى تەكنەلۇجىا و شارستانى لەنىوان كۆمەلگاكاندا ھەيە، چەمكى خوشگوزەرانى (recreation) پىكەتووە لە (re) بەماناى دووبارە (creation) بەماناى درووست كردن ياخود گىرانەوہى چالاكى دىت، لەم پروانگەيەو پىناسەي زۆرو جوراوجور بۇ خوشگوزەرانى ھاتۆتە كايەو لەلايەن پسپۆراني بواری جوگرافياى گەشتوگوزار، لىژنەي پسپۆراني سەرپەرشتى لاوان لەوولاتانى عەرەبى و ايان ناساندووە كە خوشگوزەرانى (چالاكىەكى ئاسايەو مەبەست خودى مروۋقە، نەك دەسكەوتى ماددى، چونكە بۇ بوژانەوہى توانستەكانى تاك لەرووى وەرزشى و كۆمەلايەتى و دەروونىيەو لەكاتە پشووەكاندا ئەنجام دەدرىت) (۴).

ماوہ تہوہ بلیین کہ خوشگوزہ رانی وگہ شتوگوزار دووزار اوہی
جیان لہ یہ کتری بہ لام لہ ہمان کاتدا تہ واوکہری یہ کترین ہہ ربوہ
دہ لیین^(۵).

- ۱- ئامانجی گہ شتوگوزار بوبہ دیہینانی خوشگوزہ رانیہ، بہ لام
مہرج نیہ ہہ مووچالاکیہ کی خوشگوزہ رانی بیٹ بہ گہ شتوگوزار .
- ۲- لہ کاتی ئہ نجامدانی خوشگوزہ رانی مہرج نیہ مروؤف شوینی
نیشتہ جی بوونی ہہ میشہیی خوی جی بیلیت.
- ۳- دہ کریت چالاکی خوشگوزہ رانی لہ ماوہیہ کی کہ متر لہ (۲۴)
کاترمیردا ئہ نجام بدریت.
- ۴- مہرج نیہ لہ کاتی ئہ نجامدانی چالاکی خوشگوزہ رانی گہ شتیار
دووریہ کی دیاری کراو ببریت.

چوارہم/ دەست بە تالی (leisure):-

لہ پرووی زمانہ وانییہوہ چہمکی (leisure) لہ ووشہی لاتینی
(licer) ہوہ ہاتوہ، بہمانای ئہوہ دیت مروؤف ئازاد بیت
لہ کارہکانی، بہشیکہ لہ کاتی ئہو کہ سانہی بہ چالاکیہ سہرہکیہکانی
تری وہک کارکردنہوہ سہرقال نین، کہواتہ دہتوانین بلین کاتہکانی
دہست بہتالی (ئہو کاتہیہ کہ لہ پاش کاتہکانی کارکردن و
بہرپرسیاریہتی و ئہرکہکانی ژیانی رۆژانہ لہ مروؤف دہمینیتہوہ
کہ پیویستہ کاتہکانی بہشیوہیہک رییک بخات لہ گہل ووزہو
توانستہ جہستہیی وھوشیہکانیدا بگونجیت وبہشیک لہ کاتہکانی
خوی بو چالاکیہ گہ شتوگوزاریہکان و خوشگوزہ رانیہکان تہرخان

بكات به شيويهك له ئاستى بژيوى وئاره زووه كومه لايه تيه كانيدا بگونجيت^(٦).

زيادبوونى قه باره و كاتى دهست به تالى نه گهره كانى هه لسان به چالاكيه گه شتوگوزارييه كان زياد دهكات، هه روه ها گرنگترين هوكاره كانى زيادبوونى كاتى دهست به تالى بريتين له^(٧):-

١- پيشكهوتنى تهكنه لوچياو كاريگه رى له سه ر كه مكرده وهى دهستى كار.

٢- زيادبوونى ژماره ي دانىشتوان.

٣- زيادبوونى قه باره ي مؤله تهكان و پشووه فهرميه كان.

٤- پيشكهوتنى بارى تهندرووستى و كه م بوونه وهى تيكراى مردن.

٥- پيشكهوتنى هوپه كانى گواستنه وه و گه ياندن.

٦- دامه زراندى چهندين ريخراوى كريكارى بو كه مكرده وهى كاته كانى كاركردن.

پينجه م/ جوگرافياى گه شتوگوزار:-

جوگرافياى گه شتوگوزار به شيكى تازه يه له جوگرافياى مروپى، به لام به شيويهكى روون وئاشكرا يه كه م كه س كه جوگرافياى گه شتوگوزارى به كارهيئا (ستراندلر) بوو له سالى (١٩٠٥)، جگه له وه (سامولينز) گرنگى دا به هوكاره سروشتى و مروپيه كان و دانانيان به هوكارىكى سه رهكى كه دهتوانين گه شتوگوزارى له سه ر بنيات بنين، هه روه ها (د.احمد حسن) ده لئيت (جوگرافياى گه شتوگوزار لقينكه له لقه كانى زانستى جوگرافيا گرنگى ئه دات به

لیکۆلینه‌وه له گه‌شتوگوزارو به‌سه‌ربردنی کاته‌کانی ده‌ست به‌تالی و بنه‌ماکانی جوگرافیای سروشتی^(۸)

هه‌روه‌ها (s.leszcyck) به‌م شیوه‌یه پیناسه‌ی گه‌شتوگوزار ده‌کات ده‌لیت (جوگرافیای گه‌شتوگوزار ده‌ستنیش‌انکردنی زانستیانه‌ی به‌های گه‌شتوگوزاره‌ بو ژینگه‌ی سروشتی ولیکۆلینه‌وه له‌توانای جموجۆلی گه‌شتیاران و له‌گه‌ل پاریزگاری کردن له‌ تایبه‌تمه‌ندی ژینگه‌و به‌ره‌مه‌ینانی ژیرانه‌ی بو ئه‌م جموجۆله‌).

هه‌روه‌ها جوگرافی ناسی عێراقی (د.صباح محمود) ده‌لیت (جوگرافیای گه‌شتوگوزار گرنگی ئه‌دات به‌ لیکۆلینه‌وه له‌جووله‌ی دانیش‌توان له‌ناوچه‌یه‌که‌وه بو ناوچه‌یه‌کی تر یاخود له‌هه‌ریمیکه‌وه بو هه‌ریمیکێ تر، ئه‌گه‌ر له‌ناو خودی وولات دابیت پێی ده‌ووتریت گه‌شتوگوزاری ناوخۆیی، ئه‌گه‌ر له‌ ده‌ره‌وه‌ی سنووری وولات دابوو پێی ده‌ووتریت گه‌شتوگوزاری ده‌ره‌کی^(۹).

باسى دووهم

بايه خى توانسته جوگرافيه گەشتوگوزاريه كان له هەريمي كوردستان:-

هەريمي كوردستان وەك مەلبەندو ناوەندیكى گرنگى ناوچهیى
لەزۆر روانگەى سیاسى و ئابوورى و كۆمەلایەتى كلتورى
لەروانگەى جیهانگیریه‌وه پێشكه‌وتنىكى گەوره‌ی به‌خۆوه بینیه‌،
بىگومان ئەمەش کاریگەرى راسته‌وخۆى هەیه‌ له‌سەر ره‌نگدانه‌وه‌ی
تێكراى چالاکیه‌ جو‌ربه‌جو‌ره‌كانى م‌رو‌ف له‌هەريمه‌كه‌دا،
گەشتوگوزار ئەم‌رو بۆته‌ یه‌كێك له‌پیداوایستیه‌ سه‌ره‌کیه‌كانى
ژیانى م‌رو‌ف له‌ناوچه‌كه‌دا، چونكه‌ به‌بنه‌مايه‌كى گرنگى چالاكى
پشووێ جه‌سته‌یى و ژیری و ئەقلى له‌قه‌له‌م ئەدرییت ، توانسته
جوگرافیه‌ گەشتوگوزاریه‌كان ئەو توانستانه‌ ده‌گریته‌وه‌ كه‌ ده‌بنه
بنه‌ماى په‌یدابوون و گەشه‌کردنى چالاكى گەشتوگوزارى، یه‌كێكه‌
له‌بنه‌ماكانى بوژانه‌وه‌ی ئەو كه‌رتەو په‌ره‌پیدانى شانبه‌شانى
ده‌زگای کارگیرى و ئابووریه‌كان ، ئەم بنه‌مایانه‌ سروشتى بن
یاخوود م‌رو‌یى، تا ناوچه‌كه‌ ده‌وله‌مەندتر بێت به‌توانسته
گەشتوگوزاریه‌كانى ئەوا ه‌ی‌زى راكیشانى گەشتیاران زیاتر ده‌بێت
و ده‌بێته‌ ه‌و‌ی په‌ره‌پیدانى بزافى گەشتیارى، توانسته
گەشتوگوزاریه‌ سروشتیه‌كان زۆرو جو‌راوجۆرن، ده‌توانین ب‌ل‌یین
توانسته‌ سروشتیه‌كان به‌بنه‌ماو فاكته‌ریكى سه‌ره‌كى داده‌ند‌رین

به لای زوریک له گهشتیاران بو دهستنیشانکردنی ناوچه
گهشتوگوزاریه کان، چونکه دیمه نی جوانی سرووشت و
همه چه شنه ی روو خساره کانی رووی زهویی و ناووهه وای
گهشتیاری هر ناوچه یه ک که ره سه یه کی خاوی گهشتوگوزارین،
بوونی ئەم توانستانه له ههریمی کوردستان به برو خه سله تی
جیاواز ده رده که ون^(۱۰).

ههریمی کوردستان زور توانای سروشتی و مرویی تیدایه، که
دهستاویژو ئامرازی پیویستن بو نه شونماکردن و پیشکه وتنی
گهشتوگوزار تیداو بوونه ته مایه ی ئەوه ی که هه ندیک له ناوچه کانی
کوردستان بینه گرنگترین شوینی گهشتوگوزار له عیراقد و ریژه ی
ههره گه وره ی دامه زراوه گهشتوگوزارییه کان له سه رتاپای عیراق
له باوهش بگرن، که می و به گران دهسکه وتنی سه رژمیری تایبته
به گهشتوگوزار وایکردووه.

نه توانین حوکمیکی وورد به سه ر واقعی ئەو بزاقه گرنگه و
په ره گرتنیدا بدهین^(۱۱).

باسى سىيەم

ھۆكۈمەتلىك گەشەسەندىن و پەرەپىدەنى گەشتوگوزار لەھەرىمى كوردستان

چالاكىيە گەشتوگوزارىيەكان لەرۇژگارى ئەمرۇماندا بۇتە
پىنويستىيەكى گرنگ لەپىداوويستەكانى تىرى مەرقايەتى شان بەشانى
بەرزبەوونەوہى ئاستى بۇيىۋى خەلك و رىكخستى كاتەكانى
كاركردن و قۇستەوہى كاتەكانى پشوو، سەرچەم فاكەتەرەكانى
گەشەكردنى گەشتوگوزار كەلەخوارەوہ ئامازەمان پىنكردوون
يەرمەتيدەرىكى باش بوون بۇ كەردنەوہى بواريكى فروانتىر بۇ
گەشتىار تا خەزوو و ئارەزوو جۇرەجۇرەكانى خۇي تىر بىكات،
ئەمەش لەپوانگەي پشوو جەستەيى و دەروونى و بەسەربەردى
كاتەكانى دەست بەتالى بواريكى گرنگ بەئادەمىزاد دەبەخشىت،
لەردە دەتواندەرىت گرنگەرىن ئەو ھۆكارانە دەستىشان بىكەين كە
دەورىكى بالايان ھەيە لە گەشەكردن و پەرەپىدەنى گەشتوگوزار لە
ھەرىمى كوردستان كە بىرىتىن لە (۱۲) :-

۱- زيادبوونى ھەست و ئارەزووى تاك بۇ خۇشگوزەرانى ژيان و
و بەرزبەوونەوہى ئاستى ھۇشيارى مەرقۇف و دوركەوتەوہى
مەرقۇف لە كۈتكەردن و نەمانى قەيران و سەرھەلدانى كىشە
سىياسىيەكانى وولات .

۲- ھەنگاۋەكانى پىشكەوتنى چالاكى ئابوورى، بەرزبەوونەوہى
ئاستى داھاتى تاكەكەس لەداھاتى نەتەوہىدا.

۳- پەرەسەندەن و گەشەسەندەن بەربلاوی تۆرەکانی گواستەنەو (هەوایی و ئاوی و ووشکانی) کەبیگومان هەموو ئەمانەش بۆنەتە ھۆی پەرپابوونی شۆرشییکی گەورە لەجیھانی گەشتوگوزاریدا.

گەشەسەندەن ھۆیەکانی تەکنەلۆجیا کەبوو ھۆی کەمکردنەوێ کاتەکانی کارکردن و زۆربوونی رۆژە پشووەکان، لەلایەکی تریشەو سەرھەڵدانی چەندین ریکخراوی کرێکاری لەکوردستان کەھەولێ کەمکردنەوێ کاتەکانی کارکردن دەدات بۆ ھاوڵاتیان.

۴- دەرکەوتنی ئارەزوو و پێداویستییەکانی مەوقایەتی وەک پێداویستەکی سەردەم کەخۆی دەبینیتەو (بەواری رۆشنبیری و تەندروستی و گەشتوگوزاری.....هتد) بەشیوەیەکی بەرفراوان، کەبوونی هەموو ئەمانە لایەنێکی بەرچاوی پیشکەوتنی بزاقی گەشتوگوزارین لە ھەریمی کوردستان.

۵- گرنگی دانی گۆمەلگای نیۆدەولەتی بەچالاکی گەشتوگوزار وەک چالاکیەکی مەوقایەتی سەرەکی نوێی ئەم رۆژگارە، وەپیشکەوتنی گۆمەلگاكان لەسەر پێشەسازی گەشتوگوزار.

۶- زیادبوونی ژمارەیی دانیشتوان و باش بوونی باروودۆخی تەندروستی و کەمبوونەوێ رێژەیی مردن و پیشکەوتنی ژیان لە هەموو روانگەییەکەو.

باسی چوارەم

هەلکەوتەى شوینی جوگرافیى هەریمی کوردستان لەپروانگەى گەشتیارییەوه

شوینی جوگرافیى فاکتەرێكى کاریگەرە لەسەر داواکاری
گەشتوگوزاری، هەروەها فاکتەرێكى هاوبەشە لە کاریگەر خستنه
سەر جموجۆلى گەشتوگوزاری لە هەردوو ژینگەى خستنه روو و
داواکاریدا لەیهك كاتدا، جگە لەوێ شوینی جوگرافی بەرپەرەزى
گرنگ و روون دادەندریت لەسەر بزاقى گەشتوگوزاری لەهەر
ناوچەیهكدا لەنیوان ئەم دوو ژینگەیهدا، وەهەروەها کاریگەری
هەیه لەسەر دووری و نزیکى ناوچەكە لەپرووی داواکاری و
خستنه روودا، بەو پێیەى ناوچەى هەریمی کوردستان
لەپروانگەى سروشتى یەوه بەبەراورد لەگەڵ خاکی عێراق دەکەوێتە
ناوچە شاخاوییهکانى عێراق، کەلەتوانای دا هەیه بێتە ناوچەیهكى
گەشتوگوزاری سەرنجراکێش لەسەر ئاستى هەریمی و جیهانى،
هەروەها بوونی دیمەنە سروشتییهکان و جوړاوچۆرى و جیاوازی
گەورە لەشیوهکانى رووی زەویەكەدا هەر لەچیاکان و پێرەو و
دەربەندو دۆلە تەسك و قۆلەکان و دەشتەکان و بوونی
ئاووھەوایەكى مامناوەندو زۆرى سەرچاوە ئاوییهکانن، هەموو
ئەمانە بوونەتە هۆى درووستکردنى چەندین ژینگەى جیاوازو
نزیك لەیهك لەناوچەكەدا، کەگەشتیاران دەتوانن لەژینگەیهكى
گەرمەوه لەدۆل و دەشتەکاندا بڕۆن بۆ ژینگەیهكى سارد
لەچیاکان^(١٣).

شوینی جوگرافی ھەریمی کوردستان بەپێی بازنەکانی پانی بە ھۆکاریکی کاریگەر دادەندریت لە دەستنیشانکردنی روالەتە سرووشتی و مروییەکاندا، دواجار دەتوانین ئەو ناوچە گەشتوگوزاریانە دیاری بکەین کە توانای راکیشانی گەشتیاری ھەیە لەگەڵ دەستنیشانکردنی کاتی گونجاو بۆ ئەنجام دانی چالاکییە گەشتوگوزارییەکان و جووری شیوازەکانی گواستەوہ لەھەریەکە بەپێی ئارەزوو مەبەستی گەشتیاران، شوینی ئەستروئۆمی ھەریمی کوردستان دەکەوێتە نیوان ھەردوو ھێلی پانی (۳۳.۰۷۵ _ ۳۷.۲۲۵) ھەردوو ھێلی درێژی (۴۱.۰۸۵ - ۴۶.۱۸۵) ھەلکەوتەیی شوینی ھەریمی کوردستان بەگوێرە بازنەکانی پانی گاریگەییەکی زۆری ھەیە لەسەر جوورو چالاکی ئابووری و سیاسی و گەشتوگوزارو لایەنەکانی تر^(۱۴).

ھەریمی کوردستان بەگوێرەیی ھەلکەوتەیی شوینی فەلەکی (ئەستروئۆمی) دەکەوێتە باکورو باکوری خۆرھەلاتی عێراق، کەبەگرنگترین ناوچەکانی ھەریمی شاخاوی لەقەلەم ئەدرین ، کەبینگومان ئەمەش بنەمایەکی گرنگی چالاکی گەشتوگوزارە لەھەریم دا، چالاکی گەشتوگوزاری لەپوژگاری ئەمروماندا، جووراوجووری لەدیمەنە سرووشتیەکانی سەر پووی زەوی بەگرنگترین ھۆکارەکانی سەرئەنجام راکیشانی گەشتیاران دادەندریت بۆ ھەر ناوچەیکە کە گرنگی و بایەخەکی زیاد دەکات، لەم بارەییەوہ (د.صلاح الدین عبدالوہاب) ئەوہ دووپات دەکاتەوہ کەجووراوجووری دیمەنە سرووشتیەکان و جیاوازی پیکھاتەو دیاردە سرووشتیەکان و ئەو شوینەوارانەیی کەبارودوخی ئاووہەوا

دروستیان کردوو له جیاوازی رووهک و ئاژهل، رهگهزیکى
گرنگى راکيشانى گهشتیارانن له بهرامبهر ئهم ناوچانهوه^(١٥).

دیاریکردنى شوینى جوگرافى بهرپرسه له روودانى چهندن
چالاكى سروشتى له ناوچهكه دا.^(١٦):-

١- كه م و زورى مهودای گهرمى سالانه. كه وهرزى گهشتیاری
دیاری دهكات.

٢- دهركهوتنى چوار وهرزهى سال له ناوچه شاخاویهكاندا، كه
ئهمهش په یوهسته به گهشتوگوزارى وهرزى

٣- دیاریکردن و دهركهوتنى كاتهكانى باران و شینوازهكانى
دابارىن.

ئهمانهش كاریگهریان ههیه له سهرووهكى سرووشتى و
به رههمى كشتوكالى و چالاكى ئابوورى و گهشتوگوزارى و
دابهش بوونى دانىشتوان و شینوازی ژيانى مروّف له ناوچهكه دا.

٤- شوینى ئهستروۆنۆمى كاردهكاتە سهركهش و ههوا له پىگای ئهو
بره تیشكهى كه دهگاته سهرووى زهوى، ئهو جیاوازیهى لهو
بره دا درووست دهبیته له وهرزیکهوه بو وهرزیکى تر، دهبیته هوى
جیاوازی له پلهكانى گهرمى له ناوچهیهكهوه بو ناوچهیهكى تر.

شوینى جوگرافیای ههریمى كوردستان به گویرهى وولاتانى
دراوسى و به شهكانى ترى خاكى عیراق كاریگهرى گرنگى دهبیته
له راکيشانى گهشتیاران له دهروهوه و ناوهوهى سنورى ههریمى
كوردستان، سه رهراى ئهمهش شوینى جوگرافى ههریمى
كوردستان كاریگهریهكى گرنگ و بهرچاوى ههیه له دیاریکردنى
به والته سروشتى و مرویهكانى ناوچهكه وهك تایبهتمهندى

رەگەزەكانى ئاۋوھەۋاۋ جۆرى روۋەكى سۈرۈشتى و ئاژەل و
جۆرى خاكەكەى جياۋازى لە پىكھاتەى سۈرۈشتى ناۋچەكەلەلەلەك
و چالاكى ئابوورى و كۆمەلەلەتەى و چۈنلەتەى دابەش بوۋنى
دانىشتۋان لەلەلەكەى ترەۋە

باسی پینجه م

په یوهندی نیوان زانستی جوگرافیاو بزاقی گهشتوگوزار

له ریگه ی ناسینی چه مک و زاراوه کان شیوه و جوړی گهشت و گوزاره وه گه یشتنه، که مانایه کی ته و او ی گهشت و گوزار مان بو دهرده که و ی ، و اتا په یوهندی نیوان گهشت و گوزار و جوگرافیا مان بو دهرده که و ی سهره تا پیو یسته به کورتی جوگرافیا بناسینن:-

(ریتشارد هاردتشنورن) ی ئەمه ریکی ده لیت : (جوگرافیا لیکولینه وه له جیاوازیه کانی شوین ده کات له سهر پووی زهوی له گهل دیارده کانی) و زور له جوگرافی ناسان واپیناسه ی ده کهن که (جوگرافیا لیکولینه وه له په یوهندیه ئالو گوره کان له نیوان مروؤف و ژینگه ی سروشتی. له م پیناسه یه وه نه وه مان بو دهرده که ویت که جوگرافیا گرنگی ده دات به په یوهندی نیوان مروؤف و نه و ژینگه یه ی تیایدا ده ژی یان له ده و روبه ری مروؤفه وه هه یه له بهر نه وه جوگرافی ناسان گرنگیاندا به گهشت و گوزار، چونکه گهشت و گوزار په یوهندیه کی توندوتولی هه یه به ژینگه وه. جا نه و ژینگه یه شارستانی بیت یا سروشتی چونکه له راکیشانی گهشتیار و تیرکردنی ئاره زووه کانی به فاکته ریکی گرنگ داده نریت، له ژیر پو شنایی نه و باسه دا ده توانین چهن د په یوهندیه ک له نیوان جوگرافیاو گهشت و گوزار دیاری بکهین^(۱۷).

۱- جوگرافیا گرنگی ده دات به ژینگه ی سروشتی و دیارده کان و په یوهندیه شوینییه کان ، گهشت و گوزار یش گرنگی ده دات به لایه نه کانی شوینی وه ک : (پینگه گهشت و گوزاریه کان لیره دا

پەيوەندى نىۋانىيان بەئاشكرا دەردەكەوئ، چونكە جوگرافيا تواناي ليكۋلېنەوھى ھەيە لەسەر كارلىكردىنى شوينى لە نىۋان ناۋچەكانى داۋاكارى و خستنه پرووى گەشت و گوزارى و دەرخستنى لەپىناۋ دەستەبەركردنى ھزرو ئارەزوۋەكانى گەشتياران. (۱۸).

۲- چالاكى گەشت و گوزارى پەيوەندى تەلارسازى و شيۋەكانى بەكارھىنان و چاكسازى سەر پرووى زەھوييەوھ ھەيە بەم شيۋەيە:-
أ- ئەو گۆرپانكارىانەي لەسەر زەھوييەوھ لە شيۋەي ئاسانكارى گەشتوگوزارى ۋەك : ريگاۋبان و ئوتىل و...ھتد.

ب- ھەۋلدان بۇ چاۋدىرى پاراستنى ژىنگەي سىروشتى لە ريگەي دروستكردنى دامەزراندنى سەيرانگاۋ باخچەي نەتەوھيى.

۳-گەشت و گوزار پۆلى گەۋرەي ھەيە لەسەر گۆرپانكارى دابەشبوونى دانىشتوان و جولەي ئابورى و فراۋانبوونى ھەلى كاركردن و راكىشانى ھىزى كار ، ھەموو ئەو بابەتەنە دەچنە چۈرچىۋەي ليكۋلېنەوھ جوگرافىيەكان و ليكۋلېنەوھى ھۆكارەكانى دابەشبوون و بزافى دانىشتوان.

۴- گەشت و گوزار بە يەككە لە پىشە گرنگەكانى ھەندىك لە سەنتەرە شارستانىيەكان و ناۋچە گەشت و گوزارى و ھەۋارگە و شارەدىرىن و ميژۋويى و ئايىنيەكان دادەنرىت، جگە لە دامەزراندنى دامەزراۋە خزمەتگوزارى و گەشتوگوزارى، كە كار دەكاتە سەر نرخى زەھوى و شيۋەي بەكارھىنانى و پىشەي دانىشتوان و تۆرەكانى گواستەنەوھتد . ھەموو ئەمانەش جىگەي گرنگى پىدانى جوگرافىيان و دەچنە ناۋ ليكۋلېنەوھى جوگرافى.

۵- گەشت و گوزار پۆلى ھەيە لەبەرزکردنەوھى باری ئابورى و
داھاتی تاکە کەس و دەستکەوتنى دراوى گرانبەھا ، کە لەئەنجامى
ئەمانەشدا دەبنە ھۆى بەرزکردنەوھى ئاستى بژىوى داينکردنى
خزمەتگوزارىيە جۆراو جۆرەکان و تىکەلاوبوون و ئالوگۆرکردنى
رۆشنىبرى و داب و نەرىت لە نىوان دانىشتوان و گەشتياران دا،
ئەمەش چ لەسەر ئاستى ناوخۆيى بىت يان دەرەكى ،
کەرەنگدانەوھى دەبىت لەسەر لایەنە شارستانىيەکانى دانىشتوانى
ھەرىمەكەن لىكۆلىنەوھ لەم لایەنە ناوھەرۆكى جوگرافى ناسانە.

لیستی سه‌رچاوه‌کانی به‌شی یه‌که‌م:-

- (۱) شیروان عومەر رشید، بنه‌ماکانی جوگرافیای سروش‌تی دروست بوون و گه‌شه‌پیدانی گه‌شتوگوزار له پاریزگای سلیمانی، نامه‌ی ماجستیر(بلاو‌کراوه)، پیش‌که‌شی کولیزی زانسته مرو‌فایه‌تیه‌کانی زانکوی سلیمانی کراوه، به‌شی جوگرافیا، ۲۰۰۶، لا ۷.
- (۲) د. نازاد محمدامین نه‌قشبه‌ندی، بایه‌خی گه‌شتوگوزاری سامانی ناوی کوردستانی عیراق، گو‌فاری سه‌نته‌ری براهی‌تی، ژماره (۱۲)، سالی سی‌یه‌م، ۱۹۹۹، چاپخانه‌ی وه‌زه‌ره‌تی په‌روه‌رده، لا ۵.
- (۳) د. محمد صبحی عبدال‌حکیم و د. حمدی احمد الدیب، السیاحه (الظاهره، المفهوم، الاهمیه)، جغرافیه السیاحه، الطبعه الثانیه، مکتبه الانجلو المصریه، ۲۰۰۱، ص ۳.
- (۴) شیروان عومەر رشید، بنه‌ماکانی جوگرافیای سروش‌تی دروست بوون و گه‌شه‌پیدانی گه‌شتوگوزار له پاریزگای سلیمانی، سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ۸.
- (۵) لوقمان وسو عومەر، توانسته جوگرافیه گه‌شتوگوزاریه‌کانی قه‌زای کویه، نامه‌ی ماجستیر (بلاونه‌کراوه)، پیش‌که‌شی کولیزی زانسته کومه‌لایه‌تیه‌کان کراوه، له‌زانکوی کویه، به‌شی جوگرافیا، ۲۰۰۶، لا ۱۷.
- (۶) د. احمد حسن ابراهیم، جغرافیه السیاحیه، دار‌القلم، ۲۰۰۰، ص ۲۶.
- (۷) د. نازاد محمدامین، المقومات الجغرافیه‌الطبیعیه لنشوو وتطور السیاحه فی المنطقه الجبلیه فی العراق، مقدمه فی الجغرافیه السیاحیه مع دراسه التطبيقیه عن القطر العراقی، بغداد، ۱۹۸۰، ص ۸۴.
- (۸) نفس‌المصدر، ص ۸۵.
- (۹) لوقمان وسو عومەر، توانسته جوگرافیه گه‌شتوگوزاریه‌کانی قه‌زای کویه، سه‌رچاوه‌ی پیشوو لا ۲۰.

- (١٠) پروفیسور. د.ئازاد نه‌قشبه‌ندی، سه‌یران و گه‌شتوگوزار، جیوگرافیای ههریمی کوردستانی عیراق، کتییی سه‌نته‌ری براییه‌تی سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ٢٥٨-٢٦٠.
- (١١) المؤسسه العامه للتعليم الفنى والتدريب المهنى، السياحه وماهيتها. سفر و سياحه، جغرافيا السياحه والطيران، المملكة العربيه السعوديه، بدون المطبعه، بدون سنه ص ٦.
- (١٢) د.احمد حسن ابراهيم، الموقع الجغرافى، المصدر السابق، ص ٩٩.
- (١٣) د.جه‌زا توفيق طالب، الموقع الفلكى، النشاط السياحى فى اقليم كوردستان، المقومات الجيوبولتيكه الامن القومى فى الاقليم كردستان، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجيه، سليمانيه، ٢٠٠٥، لا ٢٥٥.
- (١٤) د.ئازاد محمدامين، المقومات الجغرافيه الطبيعيه لنشوو وتطور السياحه فى المنطقه الجبلية فى العراق، المصدر السابق، ص ٨٤.
- (١٥) ئاويستا خايد محمد و هه‌وار تاهير كه‌ريم، شوينى ئه‌سترونومى، ئه‌تله‌سى پاريزگاي سليمانى، چاپخانه‌ى حمدى، سليمانى، ٢٠٠٤، لا ١٥٥.
- (١٦) د.جه‌زا توفيق طالب، المقومات السياحيه فى اقليم، التنميه الريفيه والسياحيه فى اقليم كوردستان العراق، الطبعة الاولى، مطبعة رومان، سليمانيه، ٢٠٠٧، ص ٣.
- (١٧) عصام حسن السعيدى، الدلاله والارشاد السياحى، الطبعة الاولى، عمان، ٢٠٠٩.
- (١٨) مصطفى يوسف كافى، اقتصاديات السياحه، الطبعة الاولى، سوريا، ٢٠٠٨.

به‌شی دووهم

سیماو گیروگرقتی بزاقی گه‌شتوگوزار و هه‌نگاوه‌کانی پلاندانان بو
چۆنییه‌تی گه‌شه‌پیدانی له ههریمی کوردستان.

باسی یه‌که‌م :-

ئاسته‌کانی به‌رده‌م بزاقی گه‌شتوگوزار له ههریمی کوردستان.

باسی دووهم:-

شیوه‌کانی پلاندانان بو چۆنییتی گه‌شه‌پیدانی گه‌شت و گوزار له
ههریمی کوردستان.

ته‌وه‌ره‌ی یه‌که‌م / ره‌گه‌زه‌کانی په‌ره‌پیدانی گه‌شتوگوزار
له ههریمی کوردستان:-

ته‌وه‌ره‌ی دووهم / لایه‌نه‌کانی په‌ره‌پیدانی گه‌شتوگوزار له ههریمی
کوردستان:-

ته‌وه‌ره‌ی سییه‌م / ئامانجه سه‌ره‌کییه‌کانی پلاندانان له ههریمی
کوردستان:-

باسی سییه‌م:-

هه‌نگاوه‌کانی چۆنییه‌تی چاره‌سه‌رکردنی بزاقی گه‌شتوگوزار
له ههریمی کوردستان.

باسی یه کهم

ناسته کانی بهردهم بزاقی گهشتوگوزار لهههریمی کوردستان:-

دابینکردن و پرکردنهوهی خواست و ئارهزووی گهشتیاران کاریکی ساناو ئاسان نییه، بهلکو پیویستی بهگرتنه بهری چەندین ریوشوینی گونجاو و پلانی سهرکهوتوو، بهمه بهستی پهره پیدان و پیشخستنی ئەم کهرته گرنگه، که له لایه ک له گهل پیشکهوتنی خیرای ئابووری و کۆمه لایه تی و سیاسی و تهکنه لوژییه کانی کۆمه لگادا بگونجیت و له لایه کی تریشه وه له گهل بنه ماکانی خستنه پرووی گهشتیاری ههریمه که بگونجیت.

ههرچه نده له ههریمی کوردستان توانسته جوگرافیه سروشتیه کان و مرۆییه کان بوونیان ههیه به لام بههوی کۆمه لیک گرفت و کۆسپه وه پیش نه کهوتوو به دواکهوتوو ماوته وه، ئەمەش بۆته هۆی کهمی و شوینی گهشتوگوزاری پیویست بۆ گهشتیاران به بهراورد له گهل توانسته به دیکراوه کانی ههریم، نه بوونی ئەم خزمهتگوزاریانهی له گهل خواست و تواناکان و ئارهزووه گهشتوگوزاریه کانیاندا دهگونجیت، به شیوهیه کی گشتی بهخویندنه وه مان بۆ بارودۆخی راسته قینهی ههریمی کوردستان به گویرهی ئەو راپۆرتیه زانستی و لیدوانانهی که پسرپورانی ئەو سواره دهیخه نه روو دهگهینه ئەو دهره نجامانهی که وا کهرتی گهشتوگوزار نهیتوانیوه له گۆره پانیکی به رفراندا کاروچالاکیه تایبهتیه کانی خۆی بخاته گهروو و ههول بدات کهرتی گهشتوگوزار به شیوهیه کی دامه زراوهیی رووبکاته

بەگەشتوگوزارکردنى شوينەوارەكۆنەكان و مەزارگەئايىنەكان و
گەشتوگوزارى زستانە، بۆيە بەبروای شارەزايان و پسپورانى ئەم
بوارە تاوەكو كەرتى گەشتوگوزار لەرووى چەندايەتى و چۆنياهەتى
پيش نەخریت و نەبنە خاوەنى پرۆژەى ستراتىژى گرنگ،
ناتواندريت کيپرکيى گەشتوگوزارى لەگەل وولاتانى دەووروبەر
بکەين، بۆيە لەسەرەتادا پيويستە ئەو ريگرو کۆسپانە ديارى
بکەين. کە لەبەردەم پيشخستنى گەشتوگوزارى دايە لەهەريمى
کوردستان دواتریش گرنگترين ئەو پلان و هەنگاوانەى دەبنە
مايەى چۆنيهەتى گەشەپيدانى كەرتى گەشتيارى لەهەريمەکە بخەينە
روو^(۱).

گەشتوگوزار لەهەريمدا بەدەست چەند گيروگرفت و کۆسپ و
تەگەرەو نالاندويهەتى، پيويستە ليرەدا جياوازی لەنيوان مەوداو
سيماو سروشتى ئەو گيروگرفتانه بکەين ئەمەش بەهەلاويکردنيان
بۆ چەند ماوهيهكى کاتى چونکە دەست نيشانکردنى سروشت و
هوى گيروگرفتهکە بەگويرەى پرۆسەى پلاندانانى زانستى بۆ
پەرەپيدانى گەشتوگوزار بابەتيكى گرنگە، لەبەر پۆشنایى ئەمانەو
پيشهاتهکانى دواپۆژ دەتوانين ئەمانە بۆ چەند ماوهيهكى يەك
لەدواى يەك لەدواى يەك بۆ دابەش بکەين و بارودۆخ و سروشتى
هەر يەك لەگيروگرفتهكان ديار بکەين کەهەنديکيان سيمای
هاوبەشيان لەنيوانياندا هەيه^(۲) :-

۱- بارودۆخى ئاسايشى هەريم و ناجيگيرى سياسى بەتايبەتى لە
سالانى ۱۹۸۰-۱۹۹۰ کە شەپى عيراق و ئيران ماوهيهكى زۆرى
لى برد، جگە لەزيادبوونی ژمارەيهكى پرۆژەو کۆمەلگەى

گه شتوگوزاری و دروست کردن و قیرتاوکردنی ریگای نوی
(که هه ندیکیان به ئامانجی سه ربازی دروستکرا بوون). ئارامی و
ئاسایش که دوو و بنه مای گرنگن له رووی گه شتیاریه وه به دریزایی
ماوهی ناوبراو له ناوچه که دا بوونه ته ئاستهنگ و بهر به ست
له بهردهم چۆنیه تی و گه شه پیدانی گه شتوگوزار و وه هه روه ها
سنووری وولات له بهردهم گه شتیارانی ناوخوو دهره وه
داخرا بوون.

۲- کوټ و پیوهندی ههریمی و نیوده وله تی به هوی ئابلوقه ی
ئابووری و دان پیانه نان به حکومه تی ههریم له لایه ن کومه لگای
نیوده وله تییه وه. دابه زینی ئاستی داهاتی تاکه که س که به شی
پیداویستی رۆژانه ی زۆر به یانی نه ده کرد، ئه مه ش گرفتییکی تربوو
له ناوچه که دا چونکه هاوالاتیان له و ماوه یه دا بیریان له چالاکی
گه شتوگوزاری نه ده کرده وه.

۳- بنیاتنانی پشت پیبه س تراوی که رتی گه شتوگوزار و
خزمه تگوزارییه کان توشی تیکدان و تالان کردن هات که هه ندیکیان
به هوی دووهم شه ری که نداو هه ندیکی دیکه شیان له سالانی یه که می
کشانه وهی حوکه مه تی ناوه ند و دروست بوونی بۆشایی کارگیری
پیش دروست بوونی حکومه تی ههریم پوویدا.

۴- نه بوونی سیاسه تیکی پوون و ئاشکرا له لایه ن حکومه تی
ههریمه وه، سه باره ت به گه شه پیکردن و وه به رهینانی گه شتیار و
دهرنه کردنی یاسایه کی په یوه ندیداری له بواری بهر هه مهینانی
گه شتوگوزاریدا. جگه له نه بوونی پلان که گهران و لیکۆلینه وه کان بۆ
دۆزینه وهی شوینی تر به پینی پنیویست جی به جیی ناکات، بۆ ئه وهی

وا له و به رهینه ناو خویی و دهره کییه کان بکات. سه رمایه کانیاں لهو
یوار هدا بخه نه گهر.

۵- که می هستی گشتوگوزاری ناوخویی و نیوده وله تی و که می
گرنگیدان به گشتوگوزار و پوله کانی له بواری کومه لایه تی و
ئابووری و ژینگهیدا. به هوی قه دهغه کردنی گه شتی نیوده وله تی و
ئه و هوکارانه وهیه که به هه مان شیوه له بهردهم گه شتی ناوخویشدا
ریگر بوون.

6- نزمی ئاستی ریژهی توانای زانستی و شارەزایی ئەو کادر و کارگانهی له بوارى گەشتوگوزاردا کاردەکەن. جگە لە نەبوونی پەيوەندى زانستى پيويست و بەردەوام بۆ وەرگرتنى زانىارى و شارەزايى لەوولاتانى جيهان بەگشتى وولاتە گەشتوگوزارييهکان بەتايبهتى. کە ئەمەش وادەکات ژمارەى گەشتياران بەرەو ناوچە گەشتوگوزارييهکان بەرەو کەمى بچيـت هۆکارى ئەمەش دەگەرێتەو بە نەبوونی خولى زانستى و دانەنانی دەرچووانى کۆلیژ و پەیمانگاكان لەگشت ناوچە گەشتوگوزارييهکان و هاوینه هەوارەکان.

۷- کہمی قہبارہی وہ بہرہینانی گہشتیاری بہہوی ئہو
بارودوخہی کہناوچہ کہ و ہہریم و عیراقی پیادا تیپہریوہ.
چونکہ پەرہپندان و گہشہکردنی گہشتوگوزار لہناوچہ کہدا
پیویستی بہسہرمایہی پیویست ہہیہ ، بہہوی پیکہاتہی سروشٹی
و بہرزی و نزمی ناوچہ کہ و دواکہوتوویی ژیرخان و سہرخانی
ٹابووری.

۸- نەبوونی خاوەنی ماستەرپلانی گەشتوگوزاری و ھوشیاری و فەرھەنگی گەشتیاریمان لاوازە و خزمەتگوزارییەکانی کەرتەکەش لەرووی چەندایەتی و چۆنایەتیەو لەئاست پێویستدا نیە، تەنانەت چەندین شوێنەواری کۆن و بەسەدان ناوچەیی سروشتی و مەزارگەیی ئایینی ھەیە کە نەتوانراوە بەگەشتوگوزاری بکەین.

۹- نەبوونی ئاسانکارییە گەشتوگوزارییەکان لەناوچەکەدا کە خۆی لە(ئوتیل و کافتریای پارک و چیشخانەو ...ھتد) دەبینیتەو یەکیکن لەگەرنگترین ئەو کۆسپ و ئاستەنگانەی کە پڕووبەرەووی کەرتی گەشتوگوزاری دەبێتەو لەناوچەکەدا.

۱۰- نەبوونی ویستگەییەکی کەشناسی لەناوچەیی لیکۆلینەو دا ھۆکاریکە بۆ نەبوونی زانیاری درووست بۆ دیاریکردنی ئاووھەوای گەشتیاری لەسەر چالاکییە جۆربەجۆرەکانی گەشتوگوزار.

۱۱- ناوچەیی لیکۆلینەو چەندین رینگای ھاتووچۆی تێدا بەدی دەکریت کە خزمەت گوزاری جۆراوجۆر پیشکەش بەناوچە جیاوازیەکان دەکات، بەلام ھەلسەنگاندنی چەندیەتی و چۆنیەتی و چالاکی ئەم رینگایانە بۆ پەرەپێدان و گەشەکردنی گەشتوگوزار بە شێوەیە ئیستە خزمەتگوزاری تەواو پیشکەش بەکەرتی گەشتوگوزاری ناکات.

۱۲- کەمی و نەبوونی شوێنی ھەوانەو، ئەمە بەگەرنگترین رەگەزەکانی خزمەتگوزاری دادەندریت چونکە گەشتیار لەگەل گەشتنی بۆ ھەر ناوچەییەکی گەشتیاری بیر لەجینگای ھەوانەو دەکاتەو، لەناوچەیی لیکۆلینەو کەدا بەئاشکرا ھەست بەنەبوونی

شۈيىنى خەۋانەۋە دەكرىت، ۋەھەرۋەھا كەمى شۈيىنى خەۋانەۋەش
دەبىتە ھۆى كەمى مانەۋەى گەشتىاران لەگەشتەكەياندا.

۱۳- نەبوونى پروپاگەندەۋ نەخشەۋ رېبەرى گەشتىارى لە ناۋچەى
لىكۈلىنەۋەكەدا بە ھۆى نەبوونى دەزگای راگەياندى تايبەت بە
گەشت و گوزارو و كادىرى شارەزا لەم بوارەدا ، كە ئەمەش بۆتە
ھۆى كەمى زانىارى لە سەر ناۋچە گەشت و گوزارىەكان.

۱۴- نەبوونى شۈيىنى تايبەت بە ۋەستانى ئۆتۆمبىلەكانى
گەشتىاران لە ناۋچەكەدا ۋەك (پارك) كە چاۋدىرى ئۆتۆمبىلەكان
بكرى لە لايەن ليژنەيەكى تايبەتيەۋە .

۱۵- كەمى و نەبوونى چىشتخانەۋ ئوتىلى گەشتىارى و كافترىاي
مۆدىرن بۆكات بە سەر بردن و خوشگوزەرانى لە ناۋچە گەشت
و گوزارىەكەداۋ لە گەل نەبوونى شۈيىنى يارى تايبەت بە منالان
(شارى يارى) و بنكەى تەندروستى و چەندىن ئاسانكارى گەشت
و گوزارى تر لە ناۋچەكەدا.

۱۶- نەبونى ھاوسەنگى نىۋان ژىنگەى ناۋچەكەۋ چالاكى گەشت و
گوزارىەكان بە ھۆى زياد بوونى ژمارەى گەشتىاران بەبى
رەچاۋكردى تواناي ناۋچەكە ، ئەمە بەتايبەت لە ۋەرزى بە ھاردا
كە سەرەتاي ۋەرزى چالاكيە گەشت و گوزارىەكانە لەرىكخستن
و گرىنگى نەدان بە ژىنگەى ناۋچەكە لە لايەكى تر.

۱۷- نەبونى ژىرخانى ئابوورى پىشكەۋتوو ، تا بتوانى پىداۋىستى
يەكانى گەشتىاران بە پىي پىۋىست پرىكاتەۋە ، ۋەك ھەبوونى
كارەباۋ گەياندى بە ناۋچە گەشت و گوزارىەكان بە شىۋەيەكى
ھەمىشەيى بەردەوام.

۱۸- نه بوونی ههستیکی نه ته وایه تسی له لایه ن داموده زگا به پرسسه کان و ئه و که سسه انهی که واه ساتی گه شتوگوزاری کۆده که نه وه له سه ر که رتی گه شتوگوزاری بو ئه وه ی ئه و داهاته بخریته گه ر بو په ره و پیش چوونی ناوچه گه شتوگوزارییه کان.

۱۹- بوونی بازگه کان له شارو شاروچه کان و خاله سنووریه هاوبه شییه کانی وولاتان . یه کیکی تره له سیمای گرفته کانی به رده م که رتی گه شتیاری. ئه ویش به هوی زورهینه خواره وه ی گه شتیاران له بازگه کان ، جگه له مانه ش چه ندين ئاستهنگی تره هه ن وهک (پاکوخواینی و نه بوونی پلان و بووجهی تایبته و شیوازی کون و به ریوه بردن).

۲۰- که رتی گه شتوگوزار له ههریمی کوردستان نه توانراوه له چوارچیویه کی به رفراندا کاری بو بکریت و هانی گه شتیاران به دن که به رده وام روو له ناوچه که بکه ن، ته نانه ت نه توانراوه په ره به گه شتوگوزارکردنی ناوچه شوینه واره کان و کلتووری ته رفیه ی و وه رزشی و گه شتوگوزاری زستانه بدریت و ته نیا گه شتیار له بازنه ی داخراوی گه شتوگوزاری هاوینه ماوه ته وه.

باسی دووهم

شیوه‌کانی پلاندانان بۆ چۆنییتی گەشه‌پێدانی گەشتو گوزار
له ههریمی کوردستان:-

له ههریمی کوردستان سه‌ره‌رای ئه‌و هه‌موو باس و تیروانییه
جۆراوجۆره‌ی که‌باس له‌که‌رتی گه‌شتوگوزار ده‌کات، له‌ناو
حکومه‌ت و که‌ناله‌کانی راگه‌یاندن و رۆژنامه‌نووسان و
مامۆستایانی ئه‌کادیمی به‌ده‌یان ووتار و راپۆرت رومالکراوه،
ئاماژه‌یه‌که به‌بوونی ژینگه‌ی وه‌به‌ره‌ییان، ئه‌گه‌ر بێتوو به‌باشی
سوودی لیوه‌ربگیریت و له‌چوارچیوه‌ی ئه‌و به‌رنامه‌و ته‌قلیدیه‌ی
ئێستا ده‌ربه‌یتدریت و، بخریته‌ ناو چوارچیوه‌ی کاری وه‌به‌ره‌ین و
خاوه‌ن کارانه‌وه، که‌چی تاوه‌کو ئێستا به‌پێی پێویست نه‌تواندراوه
به‌شیوه‌یه‌کی زانستی و پراکتیکی سوود له‌م که‌رته‌ گرنگه
ئابووریه‌وه وه‌ربگیریت، به‌هاوشیوه‌ی وولاتانی تری جیهان که
گه‌شتوگوزاری بێته‌ داهااتیکی نه‌ته‌وه‌یی گرنگ و رۆلی
له‌په‌ره‌پێدانی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی هه‌ریمه‌که‌مان هه‌بێت^(٣).

پلان دانان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی بیرکردنه‌وه و بریاردانی رێک و
پێکه سه‌باره‌ت به‌هه‌لبژاردنی رێه‌وه‌یکی دیاریکراو بۆ پاشه‌رۆژو
له‌نیوان ئه‌و جیگره‌وه جیاوازو بوارانه‌ی که‌هه‌ن، یه‌کیکیشه‌ له‌و
ئه‌رك و کارگیریه‌یه‌ که‌بۆ وه‌ده‌سته‌یه‌تانی ئامانجی دیاریکراوه و
چاره‌سه‌رکردنی گه‌روگرفته‌کان ئه‌نجام ئه‌دریت، ئه‌و پرۆسه‌یه
زانیاری ته‌واو ووردی ده‌رباره‌ی واقعی هه‌ر گه‌روگرفته‌یک

پیوسته، جگه له ههر پیشهاتیکي داهاتوو، نه وهی کوسپیش دهخاته
 بهرهم نه م پرۆسه یه نه و گورانکاریه خیرایانه یه که له دهو و روبه ری
 شوینی کارکردن روو نه دن، وه کو گورانکاریه ئابووری و سیاسی
 و کومه لایه تی و تهکنه لوژییه کان، به لام مانای پهره پیدانی ئابووری
 له کهرتیکي دیاریکراودا په یوه سته به پرۆسه ی وه که رخصتی هیزی
 په یوه نندیدار له ماوه یه کی دریژدا، به ئامانجی رودانی گورانکاری
 به ره و ژوور له داهاتی نه ته وه یی که له تیکرای زیاده ی دانیشتوان
 زیاتریت. نه مه ش ده بیته به رزبوونه وه ی به شی تاک له داهات،
 نه مه ش به هوی گورانکاریه گونجاوه کان له قهواره ی به ره هم
 چوارچیوه ی ریځخستن و خستنه پرو و خواستی هوکاره کانی
 به ره مه وه نه نجام ده دریت. ئیستا ده توانین بلین. پلان دانان بو
 پهره پیدانی گه شتوگوزار ته عبیر له چالاکیه کانی ئابووری و
 کارگیری ده کات که به دوا ی ئامانجیک ده که ریت، نه و مانایه ی که بوی
 چوون تاراده یه کی زور له گهل مانای پلاندانانی گه شتوگوزار (فرید
 لارسن) وه، ده گونجیت که ده لییت: (پرۆسه یه که بریتی یه
 له به کارخستنی هه مووسه رچاوه سروشتی و مرویی و مادییه کانی
 په یوه نندیدار به گه شتوگوزار تا نه و په ری سوود به نه ته وه
 بگه یه نیت)^(۴).

تەوەرەى يەكەم/ رەگەزەكانى پەرەپپىدانی گەشتوگوزار لە ھەریمی كوردستان:-

بە گویرەى ئەو بنەمایانەى كە لە پىشتردا ئاماژەمان بوو كەردوو، دەتواندریت چەندین شوین و ناوچەى گەشتیاری لە ناوچەى گەشت و گوزارییهكانى ھەریمی كوردستان بخەینە ڕوو كە خاوەنى توانستىكى گەورەو ھەمە جۆرى سەروشتین ، شان بە شانى ناوچە گەشت و گوزارییهكانى ترە ئەگەر خزمەتگوزارى لە ڕووى پلاندانانەو ە بۆ تەرخان بكریت ، پلاندانان بۆ ناوچە گەشت و گوزاریهكان لە دوو ە لاو ە خۆى دەبینیتەو ە بە تايبەتى لە ڕووى خستنه ڕووى گەشتیاری یەو ە لە لایەك فاكتهرى جوگرافى، لە لایەكى ترەو ە ئاسانكارى و خزمەتگوزاریه گەشت و گوزاریهكان بە تەواو كارو بناغەى سەرھەلدان و پەرەپپىدانی گەشتیاری دادەنریت، لیرە ئەتواندریت گرنگترین رەگەزەكانى پەرەپپىدانی گەشتوگوزار لە ھەریمی كوردستان بخەینە ڕوو كە بریتین لە (۵):-

۱- رەگەزەكانى راكیشانى سەرنجى گەشتیاران (Attraction) كە رەگەزە سەروشتییهكان لەخۆ ئەگریت (natural features) وەكو (شێوەكانى سەر ڕووى زەوى و ئاوو ھەواو ژيان و ئازەلى كۆپى و دارستانەكان). لەگەڵ بوونى رەگەزەكانى مەروپى (man-made-objects) كە ھەریەكە لە (مۆزەخانەو پيگەو شوینەوارو ناوچە میژوووییهكان و مەزارگە ئایینییهكان) ئەگریتەو ە.

۲- گواستەو ە (Transport) بە ھەموو جۆرە جیاوازیەكانییهو ە كە بریتین لە (ئاسمانى و ئاوى و وشكانى).

۳- شوینی چهوانهوهو پشوو (Accommodation) لهگهل بوونی ناوهندیکی بازرگانی (commercial center) که ههریه که له خزمهتگوزارییهکانی هوتیل و موتیل و شوینی تایبته به نوستن و پشوو وهک (خانوی میوانداری و بهکریگرتنی شووقه و کابینه و خانوی دووهم (second home).

۴- پالپشتیکردنی ئاسانکارییه گهشتوگوزارییهکان (supporting facilities) لهگهل کۆی گشتی جوهرهکانی وهک راگهیانندی گهشتیاری و بهریوبه رایهتی گهشتیاری و سهنتهاری پهرهپیدان و ئاوهدانکردنهوهو کردنهوهی بانک و خزمهتگوزارییهکانی تر.

۵- خزمهتگوزاری ژیرخانی ئابووری (infrastructure) که ههریه که له بوارهکانی (ئاوو کارهبا و تورهکانی په یوهندیکردن) دهگریتهوه.

تهوهری دووهم / لایه نهکانی پهرهپیدانی گهشتوگوزار له ههریمی کوردستان:-
دهتوانین لایه نهکانی پهرهپیدانی گهشتوگوزار له ههریمی کوردستان له بوارانه دا بخرینه پوو^(۶):-

- ۱- له بواری ئابووری:-
 - أ- باشتکردنی باری تهرازووی پارهدان.
 - ب- باشتکردن و پهرهپیدانی ههریمی به تایبتهتی له پروانگهی دابینکردنی ههلی کاری نوئ بو ناوچه گوندنشینهکان.
 - ج- باشتربوونی هه مه لایه نهی خزمهتگوزاری ژیرخانی ئابووری.
 - چ - دابینکردنی ههلی کاری نوئ.
 - ه- زیادبوونی دهسکهوتی دهولت له بواری باجدا.

۲- له‌بوارى كۆمه‌لايه‌تى:-

أ- زوربوونى ئاسانكارىيه خوشگوزهرانىيه‌كان و خوشحالى دانىشتوانى ناوخو.

ب- پاراستنى چه‌زوو ئاره‌زوو و تيرکردنى تاك وهى بوونه‌وه‌رىكى كۆمه‌لايه‌تى له‌كۆمه‌لگادا.

۳- له‌بوارى ژينگه‌يى:-

أ- پاراستنى ژينگه‌و وه‌رپرگرتن له‌ تىكدانى جوانىيه‌كه‌ى. وه‌هه‌روه‌ها گرته‌به‌رى رى و شوينى توند بو‌ئەوانه‌ى سه‌رپيچى له‌و بواره‌دا ئەكه‌ن.

۴- له‌بوارى سياسى و رو‌شنبرى:-

أ- بلاوبوونه‌وه‌ى رو‌شنبرى و زيادبوونى تىكه‌لاوى كلتوره‌كان و به‌يه‌كگه‌يشتنى گه‌لان.

ب- په‌ره‌سه‌ندنى په‌يوه‌نديه‌ سياسىيه‌كانى نيوان حكومه‌ت له‌ناو ده‌وله‌ته‌ گه‌شتياره‌كاندا.

ته‌وه‌ره‌ى سنيهم/ ئامانجه‌ سه‌ره‌كويه‌كانى پلاندانان له‌هه‌رىمى كوردستان:-

لي‌ره‌دا ئەتواندريت بو‌ به‌ره‌و پيش‌بردنى بزاڤى گه‌شتيارى له‌ري‌گه‌ى په‌يره‌وكردنى پلانىكى گونجاو و هه‌مه‌لايه‌نه‌ كه‌ خويندنه‌وه‌ى ته‌واوى بواره‌كانى گه‌شتوگوزار بكات له‌هه‌رىمى كوردستان ئەم چه‌ند پلانه‌ په‌يره‌وبكریت بو‌ زياتر به‌ره‌و پيش‌چوونى كه‌رتى گه‌شتيارى كه‌ئەوانيش بریتين له:-

يه‌كه‌م : پلانى هه‌نووكه‌يى:- كه‌ بو‌ وه‌رزى گه‌شتيارى ئەم سال چى بكریت ؟

دوهم : پلانی کورتخایه ن: - که ماوه که ی (۱ - ۵) سالی داهاتوو چی بکریت ؟ به رنامه ی بو دابنریت و کاری له سهر بکریت.
سی یه م : پلانی دريژ خایه ن : - که ماوه که ی له (۵) سال زیاتر له خوبگریت.

بو ئه وه ی گه شتوگوزار خوشگوزهرانی و سه قامگیری له گهل خویدا بینیت، چهند کاریکی دیاریکراو هه یه ده بینت له لایه ن سی پیکهاته وه جی به جی بکریت (کومه لگا، حکومت، کومپانیا دهره کیه کان). وه یان ماستهر پلانی گه شتوگوزاریش دابندریت و به شیوه یه کی خیرا ده ست به جی به جیکردنی بکریت، وه کومه لگا پیویسته کیپرکی زیاد بکات، چاکسازی له خزمه تگوزاریه کاندای بکات، ههروه ها ژینگه و کهلتووری خوی بیاریزیت، حکومتیش پیویسته ستراتیژیته ی به هیژ دابنیت، یاسای پیویست و ریکوپیک دهر بکات، ئاسته نگ و به ربه سته کانی به رده م پیشکه وتنی هه لگریت، ههروه ها ستانداره نیوده وه له تیه کان له بواری گه شتوگوزاریدا پهیره وبکات، کومپانیا دهره کیه کانیش پیویسته کهرتی گه شتوگوزار به دامه زراوه یی و به تاییه تکردن بکه ن وه کو هیژیکی سه رکه وتووی ئابووری وه به رهینان له م کهرته دا بکه ن، ههروه ها زانیاری به سوود بده ن و ئاسانکاری ته کنه لوژی له م بواره دا بکه ن و ناساندنی بنه ماگه شتوگوزاریه کانی ههریمی کوردستان ئه ویش له ریگه ی فلیمی دیکومینتاری و نویسی بابه تی ئه کادیمی و زانستی و کونفرانس و کوبوونه وه^(۷).

لیره دا گرنگترین ئامانج و سووده کانی سه ره کیه کانی پلاندانان له ههریمی کوردستان ده ستنیشان ده که یه ن که بریتین له^(۸):-

- ۱- دیاریکردنی ئامانجی بوژانهوهی گهشتیاری کورت خایهن و دريژخایهن، ههروهها دیاریکردنی رامیاری گهشتیاری و دانانی ری و شوینی گونجاو بو جی بهجیکردنی ئامانجهکان.
- ۲- ریکخستنی گهشه گهشتیارییه ههروههکیهکان.
- ۳- هاندانی کهرتی گشتی و تایبته بو وهبهرههانی لهبواری ئاسانکارییه گهشتیارییهکان لهههه ناوچهیهک
- ۴- زیادکردنی سووده ئابووری و کومه لایهتیهکانی چالاکیه گهشتیارییهکان و کهمکردنهوهی تیچوونی وهبهرههانی و بهریوهبردن بو کهمترین راده.
- ۵- پاریزگاری کردن له خراپوونی دهه رامهته گهشتیارییهکان (توانستی سروشتی و مرویی).
- ۶- دهه کردنی بریاری پیویست وه جی بهجیکردنی بهکارهینانی گونجاو له ناوچه گهشتیارییهکان.
- ۷- ریکخستنی خزمهتگوزارییه گشتیهکان .
- ۸- پاریزگاری کردن له ژینگه له ریگهی دانان و جیه جیکردنی پلانی گونجاو .
- ۹- فه راهامکردنی هه واله کردن (تمویل) له ناوخوو دهه وه بو کردارهکانی گهشه کردنی گهشتیاری.
- ۱۰- ریکخستنی چالاکیه گهشتیارییهکان له گهل چالاکیه ئابوورییهکانی تر به شیوهیهکی تهواوکاری.

باسی سییه م:-

**ههنگاههکانی چۆنییهتی چارهسه رکردنی بزاقی گهشتوگوزار
لهههریمی کوردستان.**

گهشتوگوزار دیاردهیهکی جوگرافیه پهیوهسته بهژینگهی
سروشستی و بنیاتنانی ئابووری و جوولهی مروقهکان، ههوهکو
پیشهسازی پیویستی بهپلاندانان و جی بهجی کردنهوه ههیه،
چونکه گهشهپیدان و گرنگی دان بهم کهرتیه لهههر ههریم و
ناوچهیهکی جیهانیدا بنهمایهکی گرنگی بهرزبوونهوهی گهشه
ئابووری ههریم و ناوچهکهیه، کهبهرپرسه لهپلانی پهرهپیدانی
پیشکهوتنی ئابووری. کهدهوریکی گرنگ دهگیردریت
لهبهره مهینانی سهرمایه و زیادبوونی داهاتی نهتهوهیی وهپالپشتی
تهرازووی پارهدانان دهکات، کهبهژداره وهک کهرتیهکانی تری
چالاکی ئابووری له داهاتی نهتهوهیی لهگهڵ بوونی ههموو ئهمانهش
گهشتوگوزار و پهرهپیدانی دهبیتههوی باشکردنی ژینگه و
پشوو دانی جهستهیی و دهروونی گهشتیاران. که بیگومان ئهمهش
لایه نیکی گرنگه که بهژداری دهکات لهپالپشت کردنی دهرخستنی
رووهکان^(۹).

أ- لهپروانگی [پراگه یاندنهوه]:-

پراگه یاندن دهژمیردری به پینگهیهکی بنهپهتی بو کاری بازار
گهرم کردن و یان خزمهتگوزارییهکان ریکلام و پراگه یاندن
ئهمانه^(۱۰):-

۱- هه بوونی بهرنامهیهکی ههفتانه له تهلهفیزیونه ناوخوییهکان به ناوی (بهرنامهی گهشت و گوزار) که رۆلی سه‌رهکی بگیریته بو هاندانی گهشتیار که ناره‌زووی گهشتوگوزار بکه‌ن، هه‌روه‌ها رۆلی هه‌بی له هوشیار کردنه‌وه‌ی رۆشنگیری گهشتیاران.

۲- گرنگی دانی زیاتر به بواری گهشتوگوزار له لایه‌ن هوکاره‌کانی راگه‌یانده‌وه.

۳- هاوکاری کردنی زیاتر هه‌بیت له نیوان وه‌زاره‌تی گهشتوگوزاره و وه‌زاره‌تی راگه‌یاندن بو به‌خش کردنی به‌رنامه‌ی تایبته به گهشت و گوزار و شوینه گهشتیاره‌کان.

۴- چرک‌کردنه‌وه‌ی هه‌لمه‌ته‌کانی راگه‌یاندن له‌و وه‌رزانه‌ی که جموجۆلی گهشت چالاکه وه‌ک به‌هارو هاوین.

۵- بابته‌ی گهشت و گوزار وه‌ک وانه له قۆناغه جیا جیاکانی خویندن بخویندریت .

۶- ده‌رچوونی چاپه‌مه‌نی و گوڤارو ریبه‌ری گهشتیاری تایبته به ناساندنی توانسته سروشستی و مروییه‌کانی ناوچه گهشتوگوزارییه‌کان.

ب- له‌پروانگهی [ژینگه‌و سه‌وزکردن و جوانکردن]^(۱۱):-

۱- پنیوسته زیاتر گرنگی به سه‌وزکردنی ناوچه گهشتوگوزارییه‌کان بدری له‌ریگهی دابینکردنی نه‌مام و رووه‌کی هه‌میشه سه‌وز به‌هاوکاری لایه‌نه حکومی و ئه‌هلیه‌کانی تایبته به به‌ریوه‌به‌رایه‌تیه‌کانی شاره‌وانی و کشتوکال و ئاو، چونکه ئه‌م ناوچه گهشتیاره‌کانی هه‌ریم گرنگیه‌کی زۆریان هه‌یه ئه‌ویش له رینگهی سه‌وزکردنی زیاتری هه‌ریمه‌که‌و و زیاتر بایه‌خدا‌ن به

بوارى خۆشگوزەرانى بۆ دانىشتوانى ناوخۇ دەرهوۋە لەروانگەى
گەشتوگوزارىيەو.

۲- پىۋىستە ناوچە خۆشگوزەرانىەكان بەتايىبەتى سەنتەرى
شارەكان زياتر پەرەيان پى بدرى ئەویش لە رۋوى دابىنکردنى
پىداۋىستىەكان بۆ ئەو ناوچانە ،چونكە زۋربەى ئەو ناوچانە
بىيەشەن لە خزمەتگوزارى(شۋىنى يارى،كافتريا،شۋىنى
دانىشتن...ەتد) بۆ ئەوۋەى بىنە شۋىنىكى گىرنگ بۆ پشۋودانى
جەستەى و دەروۋنى گەشتياران لە بەرى كردنى كاتەكانى
دەست بەتالىان لەرۋژانى پشۋوۋەكاندا..

۳- دەبىت لەكاتى دامەزراندنى ھەر پىرۋژەيەكى خزمەتگوزارى
رەچاۋى ژمارەى دانىشتوان و قەبارەى ناوچەكە و دابىنکردنى
شۋىنىكى گونجاۋ بۆ پشۋودانى ھاۋلاتيان لەبەرچاۋ بگىرىت.

۴- پىۋىستە دابەشۋىنى ناوچە سەوزايىەكان بە شىۋەيەكى
ئەندازەى بىت نەوۋەك ھەرەمەكى بىت.

۵- نەھىشتنى ئەو كارۋ دياردە ناشارستانىانەى كەدەبنە ھۋى
نەمانى رۋپۋشى رۋوۋەكى و سەوزايى و سەرچاۋە سىروشتىەكان
بەتايىبەتى لەناوچە دەشتايىەكان و ناوچە شاخاۋىيەكان ۋەك
(داربىرىن و سۋوتان و لەوۋەرانىدن و تىكدان و ەتد)
كەسەرەنجام دەبىتەھۋى لەدەستدانى سىروشتى گەشتيارى
ناوچەكان.

۶- نەھىشتنى دياردەى پىس بۋونى ژىنگەى ناوچە
گەشتوگوزارىەكان و شۋىنە گشتىەكان. ئەویش لەرىگەى دابىنکردنى
شۋىنى تايىبەت بە فرىدانى پاشەرۋ و كۈكردنەوۋەيان لەشۋىنىكى

تایبەت و دروستکردنی WC وشوینی یاری بۆ منال و شوینی
تایبەت بە دروستکردنی ئاوی خواردنەوه بەھاوکاری شارەوانی و
لایەنی تەندروستی.

ت- لەروانگەى [ماستەرپلان] بۆ ناوچە گەشتوگوزارییه‌کان(۱۲):-

۱- ناییت گەشەى شارنشینى لەسەر حسابى کەمبوونەوهى
رووبەرى ناوچە گەشتوگوزارییه‌کان رووبەدات. ئاشکرایە
گەشتوگوزار بەبەنەمایەکی گەرنگی داھاتی ئابووری شارەکان
دەندریت. لەدەستدان و کەمبوونەوهى ریژەى ناوچە
گەشتوگوزارییه‌کان ئەرکیکی ئابووری قورسى خستۆتە سەر
ئاسایشى نیشتمانی و توانای ناوچەکە و کەمبوونەوهى دەستى کار
لەبوارى گەشتیاریدا.

۲- ناییت فراوان بوونی ناوچە گەشتوگوزارییه‌کان
بەشیۆه‌یه‌کی بى بەرنامەیی و نەبوونی پلانیکى
ستراتیجى(ماستەرپلان) بىت. وەهەرۆه‌ها شیاوو گونجاو نیە کە
گەشە و ئاراستەى گەشتیاری و گەشەکردنیان لەسەر حسابى
زەویە کشتوکالییه‌کانى ناوچەى شارەکان بىت، یەکیکە لەو کیشە
و گیروگرفتانه‌ی کە رووى لەچالاکی ئابووری بەتایبەتى کەرتى
گەشتیاری کردووه و زۆرتەرىن گورزى ئابووری وەشاندووه
لەکۆمەلگای ئەمرۆماندا.

۳- بەرزبوونەوه و کۆبوونەوه‌ی ژمارەیه‌کی زۆرى دانیشتوان لە
ناوچە گەشتوگوزارییه‌کان گەرفتى زۆرى لێدەکەوێتەوه لەروانگەى
ئابووری و سیاسى و کۆمەلایەتى، بۆیە پێویستە توانای ناوچە

گەشتوگوزارییه کان به به راورد له گەل هاتنی ژمارهیه کی زوری
گەشتیاران له بۆنه و یاده کۆمه لایهتی و ئایینییه کان له بهرچاو
بگیریت .

پ- له پوانگهی [داموده زگا] ی تایبەت به گەشتوگوزارییه کان^(۱۲):-

۱- کردنه وهی کۆلیژو پهیمانگای تایبەت به گەشتوگوزار
بۆ دابینکردنی کادیری پیشکەوتوو و شارەوا له کاروباری
میوانخانه و پیشوازی و مامه له کردن و ریکخه ری گەشتی
گەشتیاری.

۲- گرنگی دان به کردنه وهی خولی کۆرسی زمانه کان بۆ کادیران
و شارەزایانی گەشتیاری له میوانخانه و هوتیل و ناوچه
گەشتیاره کان. به مه بهستی ئەوهی کاتیک گەشتیار روو ئەکاته
ناوچه گەشتوگوزارییه کات گرفتی زمانی بۆ دروست نه بیت.

۳- کردنه وهی بانکی ناوهندی و گۆرینه وهی دراو بۆ
گەشتیارانی دهره وه. بۆ ئەوهی به ئاسانی پاره کهی خۆیان
له ناوچه کهدا بگۆرنه وه. یاخود دارشتنی ئەو یاسایانهی که هانی
پاره داره بیانیه کان ده دات تاکه رتی گەشتوگوزار وه گه ربخه ن و
پنویسته ده سته رداری پاراستنیان بکریت.

۴- ئاسانکردنی کاروباری گەشتیاران به تایبەتی له پاشکوی
کونسولخانه کان به مه بهستی یارمه تی دانی گەشتیارانی دهره وه و
پیدانی شیزه پینان.

۵- دابین کردنی سه قامگیری باروودوخی ئەمنی و ئاسایش،
چونکه وه کو ناشکرایه باروودوخی ئاسایش و ناجیگیری سیاسی

لەلایەك و دواكه ووتووی هۆشیاری گەشتوگوزاری لەلایەكی ترهوه
فاكتەریكی کاریگەرن لەبەردەم پینشكەوتن و پەرەپێدانی بزافى
گەشتوگوزار لەهەر ناوچهیەكدا.

٦- دەرکردنی چەند یاسایەكی تایبەت بە كەرتی گەشتوگوزارو
چۆنیەتی رێك خستنی و پەرەپێدانیان لەلایەن حكومەت و
پەرلەمانەوه .بەمەبەستى گەشەکردنیان.

ج- لەپوانگەى [خزمەتگوزارى بنەپەتى]^(١٤):-

١- بنیاتنانى دام و دەزگا گەشتوگوزارییهكان وهك (هوتیل و
سەیرانگا و هاوینهههوار و بازارو شوینی كات بەسەربردن و
شوینی یاری منالان و شوینی مەلەوانى و پاركى وهستانی
ئۆتۆمبیل).

٢- دابینکردنى ئاسانکارییه گەشتوگوزارییهكان كه راستهوخۆ و
ناراستهوخۆ سوودیان لێوهربگیریت وهك (پاکیشانی تۆرهكانى
كارهبا و ئاو و رینگای هاتووچۆ و دەزگاكانى پهیوهندى و
نەخۆشخانه و بنكهى تەندروستى).

٣- فراوانکردنى ناوچه گەشتوگوزارییهكان بەمەبەستى
خستنه‌پرووی پیشه‌ى فۆلكلۆرى و كلتوورى و پیشه‌ ده‌ستیه‌كانى
ناوچه‌كانى هه‌ریم.

٤- چاكکردنى رینگاوبانه‌كانى ناوچه گەشتیاره‌كان بەشیوه‌یهك
گەشتیار هه‌ست به‌پشووی جه‌سته‌یى و ده‌روونى بكهن.بۆ ئەم
مەبەسته‌ش پێویسته هه‌مماو نیشانه‌ى هاتووچۆ له‌سه‌ر رینگاكان

دایندریټ بو رینمایکردنی گهشتیاران بو شوین و دامه زراوه
گهشتوگوزارییه کان.

۵- گرنگی دان به پیشخستنی خزمه تگوزارییه کانی وهک (ته له فون و
پوسته و ریبهری گهشتیاری و دروستکردنی چهن دین بنکه ی
ته دروستی) بو روودانی کتوپر به تاییه تی له ناوچه
گهشتوگوزارییه کان به تاییه تی له قه زاو ناحیه کان.

۶- بایه خ دان به دروستکردن و پهره پیدانی شوینی تاییه ت به کات
به سه ربردن وهک (یاریکای وهرزشی و هاندان و گرنگی دان به
وهرزشی ئاوی و به له م و راوه ماسی و هه لخلیسکان له سه ر به فرو
دروستکردنی ته له فریک و سینه ماو هوئی شوینی کو بوونه وه)

۷- پنیسته بایه خ به خزمه تگوزارییه گهشتوگوزارییه میلییه
ناخوییه کان و کلتوورییه کان بدریت ئه مه ش له ریگهی سازکردنی
خپوه تگاو مالی لاوان و که مپ و سازدانی چهن دین میهره جانی
میلی و هوئی کو بوونه وه و مزگه وت و شاری یاری و باخچه ی
ئاژه لان و گرنگی دان به شوینه واره دیرینه کان و شوینه واره
ئاینیه کان و دروستکردنی پاریزراوی سروشتی.

۸- دامه زراندنی چهن دین ویستگهی که شناسی سه ره کی و ناوه ندی
به مه به سستی لیکو لینه وه ی ووردترو راستر له سه ر کاریگه ری
ره گزه جیاوازه کانی ئاووه وه و له سه ر چالاکی گهشتوگوزار به پینی
ناوچه به رزاییه کان و دیاریکردنی روژی گهشتکردن.

خ- لەپوانگەى [هۆشيارى گەشتيارى] ^(۱۵):-

۱- پېشوازىکردنى گەشتياران بە ئەتەكىت و رۆشنېيرى وە بەشيوازو رەفتارىكى جوان و گونجاو لەلايەن كادىرانى گەشتيارى راهبىراو، وە چۆنپەتى مامەلەكردنىان بەگويرەى حەزو خولىيان، ئارەزوويان.

۲- ئاراستەكردن و چاودېرى كردنى هاوالاتيانى گەشتيار بىر پاراستنى ژىنگەو ئاشتى پاك و خاوينى ناوچە گەشتوگوزارىيەكان.

۳- پاراستنى كەلەپوورى نىشتىمانى لەرۆبەرۆوبوونەو لە دزىن و ويران بوون و لەناوچوونيان.

۴- رۆشنېيركردنى هاوالاتيان بە ھەلمەتى راگەياندن بۆ گرنكى، بايەخى گەشتوگوزار لەپوانگەى ئابوورى و كۆمەلايەتى و شارستانى و ژىنگەيى و تەندروستى و سياسى و ھتد.

ح- لەپوانگەى [ئاسانكارىيى ميوانخانەكان] ^(۱۶):-

۱- دابىنكردنى ھوتىل و پېشكەشكردنى خواردن و خواردنەو تىيدا، لەگەل بوونى شوپىنى تايبەت بە پشوو بۆ ھەموو كاتىكى تايبەت بەگەشتياران.

۲- دابىنكردنى ھوتىلى سەر ريگاكان (موتىل) بۆ ناوچە گەشتوگوزارىيەكان. ھەر وەھا پېشكەشكردنى خزمەتگوزارى بەردەوام وەك دابىنكردنى شوپىنى وەستانى ئۆتۆمبىل (پارك) و وە پرکردنەو خواستى گەشتياران لە ميوانخانەكانى تايبەت بەگەشتياران.

۳- دایینکردنی چەند (خابینەیهک) یان چەند یەکه‌یه‌کی بچووکی (نشینگه) یان (خانووێ دووهم second home) بەشیوەیه‌کی بەرده‌وام. که‌تیدا خزمەتگوزاری وەک شۆینی خواردن و خواردنەوه‌و ئاسانکاری شۆینی نوستنی تیدا بەرجەسته بیت.

۴- دایینکردنی چەندین هۆل و سەنتەری کۆبوونەوه‌بو (ۆرک شۆپ و سیمینار و ئاهەنگ گیران) وە مۆلەتپیدانیان، لەناوچه گەشتوگوزارییه‌کان لەگەڵ بوونی داهینراوه تازەکان. لەگەڵ بوونی هۆلی سینه‌ما و مەلەوانی و پشوو و یاری و ژووری تایبەت بەنوستن و خیزانهتدد.

۵- دایینکردن و دروستکردنی چەندین بالەخانە و فیلا و هۆل که تیدا شۆینی میوانداری کاتی لە خو بگریت بو هاتنی ئەو وەفدو گروپە سیاسی و کۆمەڵایەتیانە ی که بەره‌و ناوچه‌که دین.

د- لە روانگە ی [سەرمایه‌گوزاری که‌رتی تایبەت]^(۱۷):-

۱- حکومەت یان که‌رتی تایبەت پێویستە لەپروژەکانی سەرخان و ژیرخانی ئابووری لەبواری گەشتیاریدا سەرمایه‌گوزاری بکەن، بو زیاتر گرنگی دانی زیاتر بە گشت ناوچه گەشتوگوزارییه‌کانی هەرمی کوردستان بێ جیاوازی، وەهەر وەها پێویستە هاوسەنگی ژینگەیی ناوچه‌که لەبەرچاوبگیری و خواست و ئارەزووی ناوچه‌که بەهەند وەرگیری.

۲- پێویستە لەسەر دەولەت هەندیک لەقورسایێ ئەو سەرمایه‌گوزاریانە ی بکەوێتە سەرشان که‌سودینکی گشتیان بو دەولەت تیدایه، وەک ژیرخانه‌کانی (رینگاوبان و گواستنه‌وه و گونده

گەشتوگوزارییهکان). ئیتر کەرتی تایبەت پارەکانی خوی لەبوارى
ترى گەشتیاری دەخاتە روو ئەویش وەک کارناسانی بەو مەرجەى
دەولەت لەنەخشەکێشانى پەرەپێداندا ھەماھەنگى لەگەل کەرتى
تایبەتدا بکات.

۳- پێویستە ئەو پرۆژانەى گەشتوگوزار کە حکومەت بودجەیان
بۆ تەرخان دەکات، ژمارەیان زۆرتر بکریت بەتایبەتى لەو ناوچانە
کەتیدا کەرتى تایبەت گرنگى و بایەخى زۆرى پێ دەدات.

۴- پێویستە لەسەر حکومەت کەرتى تایبەت ھان بدات
سەرمايەکانیان لەکەرتى گەشتوگوزاردا بخەنە گەر، چونکە
پرۆژەکانى گەشتوگوزارو ھوتیلەکان بەگشتى پێویستیان بە
بودجەيەکی زۆرو بەشارەزاییەکی زۆر ھەیە، ئەمەش نابێتە
ھاندەر بۆ ئەنجامدانى ئەم پرۆژە ستراتیجیانە، بۆیە پێویستە
لەسەر حکومەت لەرووی کارگیری و ماددى و تەکنیکیو دەستی
یارمەتى بۆ ئەو پرۆژە گەشتوگوزاریانە درێژ بکات کە رەھەندیکی
ئابوورى و نیشتمانیان ھەیە.

۵- پێویستە سەرمايەگوزارى کەرتى تایبەت لە بوارى گەشتیاریدا
دەسکەوتى کۆمەلایەتى و ئابوورى و خوشگوزەرانی بەدیبهێنیت،
ئەمەش لەروانگەى گرنگیدان بە ژینگەى سروشتى و دابینکردنى
ناسانکارییه گەشتوگوزارییهکان بەشـیـیـوازىـکی نـوـیـى
سەردەمانە. وەپێویستە لەسەر حکومەت گیرۆگرفتى یاسایان بۆ
نەهێنیتە پیش و متمانەى کارکردنیان پێ ببەخشیت و دەستەيەکیش
لە وەزارەتەو سەرپەرشتى کارەکانى کەرتى تایبەت بکات لە
ھەرىم و ناوچەکانى تر.

ژ- له روانگه ی [گرنګی دان به جوړه کانی گشتوگوزار]

گرنګی دان به جوړه کانی گشتوگوزار به پیی مه به ست و پالنه ره کان لایه نیکي تری پیشکه وتن و گه شه کردنی بزاقی گه شتیاریه که خوی نه بینیته وه له (۱۸)۔

۱- گشتوگوزاری نایینی: - گرنګیدان به شوینه وارو مه زارګه و

په رستګا نایینییه کان و نه جامدانی مه راسیم و نوژده نکرده و دهی شوینه نایینی و مزګه و ته کان و دابینکردنی خزمه تګوزاری زیاتر، وه کو (په رستګای لالش شه نگال و نه شکه وتی چارستین له دهوک)

۲- گشتوگوزاری چاره سهری: - گرنګیدان به سهرچاوه و کانیاوه

ته ندروسستیه کان و کانیاوه گهرمه کان و ئاوه کانزاییه کان و گهرماوه کان وه به گهرخستنی سهرجه م سهرچاوه سروشتی و مروییه کان به مه به سستی سوود لی و هرگرتنیان به مه به سستی چاره سهری ته ندروسستی و دروستکردنی هه وارګه و مه لبه ندی چاره سهری ته ندروسستی بو خزمه تکردنی گه شتیاران وه ک (گهرماوی حمام عهلی و حه ماموک و گه راوی رانیه) .

۳- گشتوگوزاری کونگره کان: - گرنګیدان به کونگره نیوده وله تی

و زانستی و پیشه یی و هونه ری چالاکی ریکخراوه کانی کومه لګای مه ددنی و حکومی و سهردانی وه فده سیاسی و ئابووری و کومه لایه تیه کان و دابینکردنی پسپورانی و کادیرانی ریکخستنی کونگره کان.

۴- گشتوگوزاری وهرزشی: - گرنګیدان به چالاکیه وهرزشییه کان

به مه به سستی چیژ وهرکرتنی دهروونی و جه سته یی و تیرکردنی ناره زووی که شتیاران وه ک (هه لخلیسکان و رویشتن به ناو به فرو

سواربوونى ئەسپ و مەلەوانى و پىشېركىنى پاسكىل و
ماتۇرسوارى و ئۆتۆمبىل و دروستكىردنى تەلەفرىك لەناوچە
بەرزايىكانى كوردستان.

۵- **گەشتوگوزارى كلتورى:** - گرنگىدان بە گەشتوگوزارى
رۆشنىبرى و بەستنى كەرنەقال و ئاھەنگ و بۆنە كۆمەلايەتپەكان
و گرنگى دان بە مۆزەخانە و عەنتىكەخانە و ئالوگورى كلتورى و
كۆمەلايەتى و رۆشنىبرى.

لیستی سه‌رچاوه‌کانی به‌شی دووهم:-

- (۱) شیروان عومەر رشید، بنه‌ماکانی جوگرافیای سروشتی دروست بوون و گه‌شه‌پیدانی گه‌شتو گوزار له‌پاریزگای سلیمانی، سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ۲۹۹۹.
- (۲) به‌پشتبه‌ستن به‌م سه‌رچاوانه :-
- أ- خالد هادی چاوشلی، گرنگی و سیمای گیروگرفتی گه‌شتوگوزار له‌هریریمی کوردستان و چونیته‌ی چاره‌سه‌رکردنی، گوڤاری سه‌نته‌ری برایتی، ژماره (۱۲)، سالی سی‌یه‌م، ئەیلوولی، هه‌ولیر، ۱۹۹۹، لا ۱۵-۱۵۹.
- ب- www.kurdclick.net.
- ج- شیروان عومەر ره‌شید، بنه‌ماکانی جوگرافیای سروشتی گه‌شه‌پیدانی گه‌شتوگوزار له‌پاریزگای سلیمانی، سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ۲۰۳-۲۰۴.
- چ- لوقمان وسو عومەر، سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ۱۵۸.
- ه- پرۆفیسۆر. د.ئازاد نه‌قشبه‌ندی، جیوگرافیای هه‌ریمی کوردستانی عێراق، سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ۲۵۹.
- (۲) شه‌مال نوری، گه‌شتوگوزار داهاتیکی له‌بیرکراوی هه‌ریمی کوردستان، گوڤاری ئابووری سیاسی، سه‌ندیکای ئابووریناسانی ئابووری، ژماره (۲۸)، سالی هه‌شته‌م، هه‌ولیر، ۲۰۱۰، لا ۲۵.
- (۴) خالد هادی چاوشلی، سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ۱۵۷-۱۵۸.
- (۵) د. نور الدین هرمز، التخطيط السياحي والتنمية السياحية، مجله‌ جامعہ تشرین للدراسات والبحوث العلمیه، سلسله‌ العلوم الاقتصادیه والقانونیه المجلد (۲۸) العدد (۳) ۲۰۰۶، ص ۱۹.
- (۶) www.tegnelogyi.blogspot.com
- (۷) شه‌مال نوری، سه‌رچاوه‌ی پیشوو، لا ۳۲.
- (۸) www.toursmguide.com
- (۹) د. جه‌زا نوفیق طالب، المقومات الجیوبولتکیه الامن القومي فی الاقلیم کردستان، ص ۳۲۲-۳۲۳.

(١٠) محمود الديماسى وأخرون ، تخطيط البرامج السياحية، دارالمسيرة، ١٥٩.

(۱۱) کومه‌له‌ی کوردستانیکی سه‌وز- لقی رانیه، گو‌فاری رانیه، ژماره (۱۶)، عمان، بدون سنه طبع، ص ۱۵۹.

(۱۲) پشتیوان شہ فیق تھ محمد، گھشھی شارنشینی و کاریگری لہ سھر
رہوشی ئابووری، گوٹاری سیاسهتی ئابووری ، ژماره (۲۷)، سالی هه شتم
، سه نديکای ئابووری ناسانی کوردستان، هه ولیر، ۲۰۱۰. لا ۱۳-۱۴.

(۱۳) د. محمد عبدالفتاح احمد و طایع عبد اللطیف گه، السیاحه الداخلیه،
الجغرافیا السیاحیه، جامعہ عین الشمس، بدون طبع، بدون المطبعه، مصر، ۲۰۰۰-
۲۰۰۹، ص ۹۳.

attdc.kuiraq.com.www (١٤)

(١٥) د. نور الدين هرمز، المصدر السابق، ص ٢٤.

(١٦) المؤسسة العامة للتعليم الفني والتدريب المهني، الموارد السياحية، سفر وسياحه، جغرافيا السياحه والطيران، المصدر السابق، ص ٣٩.

(۱۷) ئىدرىس سلیمان عبدالله، فاكتەرە کاریگەر ییه کانی وه به رهینان له بواری که شتوگوزاردا، گوڤاری سهنتهری لیکولینه وهی ستراتیجی (۵۶)، ژماره (۳)، سالی شانزه هه م، تابی ۲۰۰۸، لا ۱۴۰۱-۱۴۱.

www.ar.wikipedia.org (١٨)

دەرەنجام:-

له بهر رۆشنایی لیکۆلینه وهو شیکردنه وهی بنهما جوگرافیه
گشتوگوزارییه کان دهتوانین ئهم دهره نجامانه بخهینه روو:-

۱- دهره نجامی ههموو ئهو توانسته سروشتی و مروییانهی که
بههریم بهدی دهکریت بهشیوهیهکی گشتی ئهوهی زیاتر ههستی
پیدهکریت له راکیشانی سههرنجی گهشتیاران بهرهو ناوچه
گشتوگوزارییه کان زیاتر توانسته سروشتیه گهشتوگوزارییه کانن
بههراورد له گهل توانسته مرویییه کان.

۲- (ههریمی کوردستان) له پرووی شوینی جوگرافیه وه
دردکهوینت که پرووبه ریکی فراوانی دهکهوینته ناوچه
شاخاوییه کان، گرنگترین شوینه گهشتوگوزارییه کانی ناوچهی
بکۆلینه وه پینک دههینیت، چونکه ههرچار وهرزهی سالی تیدا
دردکهوینت، ئهمهش ئهوه دهردهخات لهههر وهرزیک بو جوریکی
تیهتی گهشتوگوزاری سوودی لیوهر دهگیریت.

۳- ئاووههواي گهشتیاری لهههریمی کوردستان له وهرزه
کهشتیارهکاندا ئاووههوايهکی مام ناوهنده که گهشتیار ههست به
پشروی جهستهیی ودهروونی دهکات، لهماوهی پیادهکردنی ههر
جۆردهچالاکیهکی کهشتیاریدا، ئاووههوا له ناوچه گهشتوگوزارییه کاندا
دورانهی کهشتوگوزار دیاری دهکات، وهرزهی گهشتوگوزار
لهههریمی کوردستان دهکهوینته مانگهکانی (ئازار و نیسان) له وهرزهی
بههار و مانگهکانی (حوزهیران و ئهیلوول) له مانگی هاوین.

۴- كەمى و نەبوونى شوينى حەوانەو، ئەمە بەگرنگىرىن
رەگەزەكانى خزمەتگوزارى دادەندىت چونكە گەشتىار لەگەل
گەشتنى بۆ ھەر ناوچەيەكى گەشتىارى بىر لەجىگاي حەوانەو
دەكاتەو، لە ھەريىمى كوردستان لەزۆربەى شوينە
گەشتوگوزارىيەكاندا بەئاشكرا ھەست بەنەبوونى شوينى حەوانەو
دەكرىت.

۵- نەبوونى ويىستگەيەكى كەشناسى لەزۆربەى شارو
شارۆچكەكان و ناوچە گەشتوگوزارىيەكان ھۆكارىكە بۆ نەبوونى
زانىارى درووست بۆ ديارىكردنى ئاووھەواى گەشتىارى لەسەر
چالاكيە جۆربەجۆرەكانى گەشتوگوزار.

۶- نەبوونى ئاسانكارىيە گەشتوگوزارىيەكان لەھەريىمدا كەخۆى
لە(ئوتىل و كافترىا و پارك و چىشتخانە و ...ھتد) دەبينىتەو يەكىن
لەگرنگىرىن ئەو كۆسپ و ئاستەنگانەى كەرووبەرووى كەرتى
گەشتوگوزارى دەبينتەو .

۷- ھەريىمى كوردستان چەندىن ريگاي ھاتووچۆى تىدا بەدى
دەكرىت كەخزمەت گوزارى جۆراوجۆر پيشكەش بەناوچە
جياوازەكان دەكات، بەلام ھەلسەنگاندنى چەنديەتى و چۆنيەتى و
چالاكى ئەم ريگايانە بۆ پەرەپيدان و گەشەكردنى گەشتوگوزار بە
شيوەيەى ئىستا خزمەتگوزارى تەواو پيشكەش بەكەرتى
گەشتوگوزارى ناكات، بەلام خەونەكان بۆگەياندى راکيشانى
ريگاوبان بۆ ناوچە گەشتوگوزارىيەكان بەردەوامن.

۸- سەقامگىرى بارودۆخى ئاسايش لەھەريىمى كوردستان وەك
دووركەيەكى ئارام بۆتە فاكتەريكى گرنگ بۆ پيشكەوتنى بزاڤى

گەشتوگوزار، چونكە رۆلى سەقامگیری ناوچە گەشتوگوزارییه‌كان لەرووی ئەمن و ئاسایشه‌وه لە هەریم بۆتە هۆی دەستەبەرکردنی كەشیکى ئارام و دوور لەهەر مەترسییه‌ك كەئەمەش هاندەریكە بۆ پیشكەوتنى كەرتى گەشتوگوزارى.

۹- ئەو فاكتەرانەى بەرپرسن لەهاندانى دانیشتوانى لەهەرىمى كوردستان دەوورووبەرى كە رۆوبكەنە ناوچە گەشتوگوزارییه‌كان بۆ ئەنجامدانى چالاكیە گەشتوگوزارییه‌كان جۆربەجۆردەكان، زیادببونی ژمارەى دانیشتوان و بەرزبوونەوهى ئاستى بژیووی و بوونی پشووێ داموودەزگا حكومىیه‌كان و دووركەووتنەوه لە جەنجالى شار.

۱۰- بوونی شوینەوارى میژوویی هەرىمى كوردستان بەشداری لەبەهیزکردنى بنەما شارستانی و كۆمەلایەتیه‌كانى تايبەت بەناوچە گەشتوگوزارییه‌كان دەكات، كەبوونی ئەمانەش لەناوچەكەدا ھۆكارىكن بۆ تیزکردنى ھەزوو ئارەزووێكانى گەشتیاران، بوونی ئەم شوینەوارە میژووییانە ھۆكارىكن بۆ كردنەوهى ناوچە داخراودەكان و بەرزكردنەوهى ئاستى ھۆشیاریان.

۱۱- هەرىمى كوردستان دەولەمەندە بەدەرامەتى سامانى ئاوى جۆراوجۆر(زى و چەم و ئاوى ژێر زەوى و كانیاوى كانزایی و كانیاوى گەرم) سەرچاوە ئاوییه‌كان نەك لەرووی چەندىەتى ئاودەكەى و گونجاندنى شوینی جوگرافى و فاكتەره‌كانى راکیشانى كەشتیاری كونجاوه،

۱۲- هەرىمى كوردستان لەناو زنجیره شاخەكاندا كۆمەلێك دیاردەى جیومورفۆلۆجى جیاوازی دیاردەكانى سەر رۆوى زەوى

پېك دەھىنيت، كەدەبىتە ھۆى ھەمەجۆرى رەگەزەكانى خستنه
رووى گەشتيارى، كەگەشتيار دەتوانيت لەماوھى گەشتەكەيدا
چەندىن رووخسارى جۆراوجۆرى زەوى ببينيت، كەئەمەش
لايەنىكى گرنكى پرکردنەوھى ھەزوو ئارەزووى گەشتيارانن بو
ئەنجامدانى كۆمەلىك چالاكى گەشتوگوزارى.

راسپاردەكان:-

لەبەر پۆشنایى لىكۆلىنەو و شىكردنەو وى بنەما جوگرافىيە گەشتوگوزارىيەكان دەتوانىن ئەم پىشنىارو راسپاردانە بخەينە پوو:-

۱- ھەبوونى بنەما و توانستە گەشتوگوزارىيەكان بۆ پەرەپىدان و پىشكەوتنى گەشتوگوزار بەتەنھا بەس نىيە، بەلكو پەيوەستە بەچۆنىيەتى و بەكارھيئەتانی ئەو توانستەنە بەمەبەستى گەشتوگوزارى، وەرەروھا پىوويستە گرنگى بەھەموو جۆردەكانى گەشتوگوزارى بدریت.

۲- بوونى سىياسەتییكى پوون و ئاشكرا لەلایەن حكومەتى جیھانەو سەبارەت بە گەشەپىكردن و پەرەپىدانى كەرتى گەشتوگوزارى، ئەمەش لەپىگای كردنەو وى بەپىو بەرايەتى گەشتوگوزارى لەسە رجهەم قەزاو ناحیەكان، ھەر وەرەھا دابىن كردنى كادىرى پىپۆرو شارەزا لەبوارى كاروبارى گەشتيارىدا.

۳- بوونى چەند وويستگەيەكى كەشناسى لە ناوچەى لىكۆلىنەو و، بەمەبەستى لىكۆلىنەو وى وورتر و راست تر لەكارىگەرى رەگەزە جياوازەكانى ئاووھەوا لەسەر چالاكیيە گەشتوگوزارىيەكان.

۴- نەھىشتنى ئەو كارو و دیاردانەى كەدەبنەھۆى نەمانى سەوزايى لەژینگەى گەشتوگوزارىدا، وەك (دار برىن و سوتان) كەسەرەنجام دەبیتە ھۆى لەدەست دانى جوانى سروشست و نىكچوونى ھاوسەنگى ژینگەى گەشتيارى لەناوچەكەدا.

۵- نه هیشتنی دیاردهی پیسبوونی ههوای سروشتی له دهووروبه ری ناوچه گهشتوگوزارییه کان به بی هئو هیه مه به سستیک، وهکو سووتاندنی که لوپهل و پاشماوهی گهشتیاران له ناوچه که دا، به لکو پیویسته ئەم پاشماوانه له شوینیکی گونجاو دوور له ناوچه گهشتوگوزارییه کان بسووتیندریت.

۶- نه هیشتنی ئەو کارو دیاردانهی که ده بنه هوی نه مانی ئاژهل و په له وه ری کیووی که ئەمانه سامانی سرووشتی هه ر وولاتیکن، وهک رووکردن ههروه ها روکردنی ماسی له کاتی زاووزیدا به تایبه تی به تهقه مهنی و یان ماددهی ژههراویی و کیمیاویی و کاره با.

۷- دابینکردنی سه ره جم خزمهت گوزارییه ئاسانکاریه گهشتوگوزارییه کان وهک (ئاو و کاره با و ئووتیل و چیشخانه و پارک و مه له وانگه.....هتدد) له ناوچه گهشتوگوزارییه کانی ناوچهی لیکۆلینه وه به نرخیکی گونجاو.

۸- هه ولدان بو بلاوکردنه وهی رینمایه کانی ته ندرووستی مرووف و ژینگه پاریزی له ریگای که ناله کانی راگه یاندن (ته له فزیۆن، رادیۆ، رۆژنامه). وه ههروه ها به رزکردنه وهی ئاستی هوشیاری گهشتیاران له سه ر پاراستنی ناوچه گهشتوگوزارییه کان و کاری نه مام ناشتن و دارنه برین، وه دروست کردنی چه ند بنگه ی ته ندرووستی له ناوچه گهشتوگوزارییه کان.

۹- دروست کردنی شوینی تایبهت له ناوچه گهشتوگوزارییه کان بو حه وانه وهی گهشتیاران. وه ههروه ها پیویسته ئەم شوینانه نرخیکی

گونجاوی هه بیت که گهشتیاران تیکرا بهیه کسانی کاتی خویان تیدا به سهر بهرن.

۱۰- تیمیکی گه رۆک یان دهسته یه کی گه ران و پشکنین پیک بیت که لهو دهسته دا شاره زایان و کادیرانی بواری گهشتوگوزاری له خو بگریت، بۆ دهستنیشانکردنی ئهو شوینانه ی که بۆ گهشتیاری دهشیت و شوینه نوییه کان گرنگیان پی بدریت.

۱۱- چاپکردنی ریبهری گهشتیاری (دلیل السیاحی) و دابهش کردنیان به سهر گهشتیاران. که تایبته به ناساندنی ناوچه گهشتوگوزاری سروشتی و مرویه کانی ناوچه ی لیکۆ لینه وه، هاوپیچکردنی به نه خشی شوینی جوگرافی و ریگای گواستنه وه و چۆنیه تی گه یشتن به م ناوچانه.

۱۲- دابینکردنی هۆکاره کانی گواستنه وه و گه یاندنی گهشتیاران به ناوچه گهشتوگوزاریه کان، به مه بهستی ئاسانکردن و پاراستنی گیانی گهشتیاران و که مکردنه وه ی پاله په ستۆی هاتووچۆ و پروودانی کاره سات و پیسبوونی ئاووهه وای ناوچه گهشتوگوزایه کان، ههروه هابه ستنه وه ی ناوچه ی نیشته جی بوون به ناوچه گهشتوگوزاریه کانه وه.

۱۳- هه ولدان بۆ بوژانه وه ی دیارده کۆمه لایه تی و فۆلکلۆری و پیشه دهستیه کانی ناوچه که له ریگای ریکخستنی یاری فۆلکلۆری و ئاهه نگ و وه رزی ئه سب سوار ی و پیشه ئانگا و ئیشه دهستیه کان. ههروه ها سوود وه رگرتن له ئاسه وارو ناوچه میژوویه کان وه ربگیریت به مه بهستی نوێکردنه وه ی چالاکی کهشتیار.

۱۴- گرنگی دان بهر یځخستنی هاوسهنگی نیوان ژینگه‌ی ناوچه
گه‌شتوگوزاریه‌کان و زیادبوونی ژماره‌ی گه‌شتیاران، پیویسته
ره‌چاوی توانای ناوچه‌که له‌به‌رچاو بگیریټ، ئەمه‌ش هۆکاریک
ده‌بیټ بۆ که‌مکردنه‌وه‌ی ئەو فشاره جه‌سته‌یی و ده‌روونیانه‌ی
که‌رووبه‌رووی گه‌شتیار ده‌بیټه‌وه له‌ناوچه‌که‌دا.

۱۵- دامه‌زراندنی ناوچه‌ی گه‌شت و گوزاری له‌ ناوچه به‌رزاییه‌کان
چونکه زۆرت‌رین مانگه‌کانی حه‌وانه‌وه‌ی گه‌شتیاری به‌ تایبته له
وه‌رزی هاویندا ده‌گریټه‌ خو.

۱۶- دامه‌زراندنی لیژنه‌یه‌کی پ‌سپۆرو شاره‌زا بۆ فراوانکردن و
پ‌یشخستنی ناوچه‌گه‌شت و گوزارییه‌کان و ده‌ست‌ن‌یش‌ان‌کردنی ئەو
شوینانه‌ی که ده‌کریټ له‌ داها‌توودا سودی لیوه‌رب‌گیریټ له‌رووی
گه‌شت و گوزاریه‌وه.

۱۷ هاندانی که‌رتی تایبته و دانانی بودجه‌یه‌کی پ‌یویست بۆ
به‌رهه‌م ه‌ینانی گه‌شتیاری و ئاسانکاری بۆ وه‌به‌ره‌ینه‌ ناوخویی
و ده‌رکیه‌کان.

۱۸- گرنگی دان به‌ فۆلکلۆرو پ‌یشه‌و به‌رهه‌مه‌ میلی و نه‌توه‌ییه‌کان
و زیندوو کردنه‌وه‌ی ئەو به‌رهه‌مانه‌ی که له‌ناوچوون.

۱۹- کردنه‌وه‌ی سه‌نته‌ره‌کانی تایبته به‌ ته‌له‌فۆن و فاکس و
ئه‌نته‌رنیټ.

۲۰- هۆشیارکردنه‌وه‌ی دان‌یش‌توانی ناوچه‌که له‌ قازانج و داها‌تی
گه‌شت و گو‌ه‌زاری تا حه‌زو ئاره‌زووی دان‌یش‌توانی له‌سه‌ربی .

۲۱- کردنه وهی کولیژو په پیمانگاگان تایبته به گهشت و گوزار و پهره پیدانی، تا کادیری پیشکه وتووی نهو بواره بهرهم بهیتریت بو خزمه تگوزاری گهشتیاران.

۲۵- دروستکردنی مهله وانگه و پارکی تایبته و شاری یاری و هولی تایبته بو شاههنگ و شانوو یاری و نمایشی بهرهمه فولکلوریه کان و میلیه کان.

۲۶- بوونی دهزگای حکومی تایبته به ئاسانکردنی کارهکانی گهشت و گوزاری و پولیسی تاوان و هاتووچوو ئارامی.

۲۷- باشکردن و فراوانکردنی پهیکه ری بو خزمه تگوزاری گهشتیاری له ریگای زیاکردنی فروکه خانه و باشکردنی هویهکانی کوئترولکردنی جولانه وهی ئاوی وشکانی و ئاسمانی هروه ها خزمه تگوزاریه پیوستیه کان له ناوهندهکانی سنور له بهرته وهی ئیستا ناوهندهکانی سنور زور گرنگه بو پیدانی زیانباری بو گهشتیار بو نهو ناوچایه ی که سهردانی دهکات.

۲۸- دروستکردنی ناوهندی گهشتیاری نیشتیمانی لهو ماوهیه دا یارمه تی ده دات به پیشکه وتنی خزمهت گوزاری گهشتیاری بو گهشتیار وه خزمهت گوزاریه کانیش نه مانه ن.

۲۹- کردنه وهی بازارپی بازرگانی نه مه له ماوهی بنیات نانی دهزگای بلاوکردنه وهی حوکمی بو چاودیری گهشتیار بو نه هیشتنی بیزارکردنی گهشتیار.

۳۰- ئاسانکردنی لیپرسینه وه کان بو به ده ست هینانی هاتنه ناوه وهی له ماوهی که مکړدنه وهی لیپرسینه وه کان و ئاسانکاری بو به ده ست هینانی فیزیای گهشتیاری . وه توانای دابینکردنی

لیستی سەرچاوه‌کان:-

ا- کتێبه کوردییەکان :-

۱- ئاویستا خالید محمد و هه‌وار تاهیر که‌ریم، شوینی ئەسترونومی، ئەتله‌سی پارێزگای سلێمانی، چاپخانه‌ی حمدی، سلێمانی، ۲۰۰۴.

۲- پرۆفیسۆر. د. ئازاد نه‌قشبه‌ندی، سه‌یران و گه‌شتوگوزار، جیوگرافیای هه‌ریمی کوردستانی عێراق، کتیبی سه‌نته‌ری براهه‌تی (۳)، چاپخانه‌ی وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌، چاپی یه‌که‌من هه‌ولێر، ۱۹۹۸.

۳- شیروان عومه‌ر ره‌شید، ئاسته‌نگه‌کانی به‌رده‌م گه‌شه‌پێدانی گه‌شتوگوزار و چۆنیه‌تی چاره‌سه‌رکردنی، بنه‌ماکانی جوگرافیای سروشتی گه‌شه‌پێدانی گه‌شتوگوزار له‌پارێزگای سلێمانی، سه‌نته‌ری لیکۆلینه‌وه‌ی ستراتیجی کوردستان، بی شوینی چاپ، بی به‌رگ، سلێمانی، ۲۰۰۷.

۴- لوقمان وسو عومه‌ر، توانسته‌ جوگرافیه‌ سروشتیه‌کان، توانسته‌ جوگرافیه‌ گه‌شتوگوزاریه‌کانی قه‌زای کۆیه، نامه‌ی ماجستیر(بلاونه‌کراوه‌)، پێشکه‌شی کۆلیژی په‌روه‌رده‌ کراوه‌، له‌ زانکۆی کۆیه، به‌شی جوگرافیا، ۲۰۰۶.

ب- گۆناره کوردییەکان:-

۱- ئیدریس سلیمان عبدالله، فاكته‌ره کاریگه‌رییه‌کانی وه‌به‌ره‌ینان له‌بواری گه‌شتوگوزاردا، گۆناری سه‌نته‌ری لیکۆلینه‌وه‌ی ستراتیجی (۵۶)، ژماره‌ (۳)، سالی شانزه‌هه‌م، ئابی ۲۰۰۸.

٢- پشتیوان شهفیق ئەحمەد، گەشە ی شارنشین ی و کاریگەری
لەسەر رەهوشی ئابووری، گوڤاری سیاسەتی ئابووری ، ژمارە
(٢٧)، سالی هەشتەم ،سەندیکای ئابووری ناسانی
کوردستان،هەولێر،٢٠١٠.

٣- شەمال نوری، گەشتوگوزار داهااتیکی لەبیرکراوی هەریمی
کوردستان، گوڤاری ئابووری سیاسی ، سەندیکای ئابووریناسانی
ئابووری، ژمارە (٢٨) ، سالی هەشتەم،هەولێر،٢٠١٠.

٤- خالید هادی چاوشلی، گرنگی و سیمای گیروگرفتی
گەشتوگوزار لەهەریمی کوردستان و چۆنیەتی چارەسەرکردنی،
گوڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (١٣)، سالی سی یەم، ئەیلوولی،
هەولێر،١٩٩٩.

٥- کۆمەلەی کوردستانیکی سەوز- لقی رانیە، گوڤاری رانیە،
ژمارە(١٦) ، شارەوانی رانیە دەری ئەکات، سالی ٢٠٠٦.

چ - ئەنتەرنێت:-

١- www.kurdclick.net

٢- www.ar.wikipedia.org

٣- www.tegneologyi.blogspot.com

٤- www.toursmguide.com

٥- attdc.kuiraq.com.www

كتيبه عه رهبه كان:-

- ١- د. محمد عبدالفتاح احمد و طايح عبد اللطيف طه، السياحه الداخليه، الجغرافيا السياحيه، جامعه عين الشمس، بدون طبع، بدون المطبعه، مصر، ٢٠٠٠-٢٠٠٩.
- ٢- محمود الديماسى وأخرون ، تخطيط البرامج السياحيه ، دارالمسيره، عمان، بدون سنه طبع ، ص ١٥٩ .
- ٣- د. جهزا توفيق طالب، المقومات السياحيه فى اقليم، التنميه الريفيه والسياحيه فى اقليم كردستان العراق، الطبعه الاولى، مكبعه رومان، سليمانيه، ٢٠٠٧، ٣٣.
- ٤- د. احمد حسن ابراهيم، الموقع الجغرافى، جغرافيه السياحيه، دار القلم، ٢٠٠٠.
- ٥- د. جهزا توفيق طالب ،الموقع الفلكى، النشاط السياحى فى اقليم كردستان، المقومات الجيوبولتيكه الامن القومى فى الاقليم كردستان، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجيه، سليمانيه، ٢٠٠٥.
- ٦- د. نازاد محمدا مين، المقومات الجغرافيه الطبيعيه لنشوو وتطور السياحه فى المنطقه الجبليه فى العراق، مقدمه فى الجغرافيه السياحيه مع دراسه التطبيقيه عن القطر العراقى، بغداد، ١٩٨٠.
- ٧- عصام حسن السعيدى ، الدلاله والارشاد السياحى ، الطبعه الاولى، عمان، ٢٠٠٩.
- ٨- مصطفى يوسف كافى، اقتصاديات السياحه، الطبعه الاولى، سوريا، ٢٠٠٨.